

LES CREUS DE TERME DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

PER

LLUÍS ESTEVA I CRUAÑAS

¿Quina finalitat tenien les anomenades creus de terme? Les opinions són diverses.

Segons Armand de Fluvià a la Gran Enciclopèdia Catalana, la creu de terme és una «creu monumental de pedra col·locada prop de l'entrada d'algunes poblacions o monestirs o vora els camins (...) que sustenta una creu de pedra tallada, decorada amb temes de la Crucifixió o heràldics (...). Molt freqüents a tots els Països Catalans, en llur majoria gòtiques o renaixentistes i en menor nombre barroques, n'hi ha que es destaquen per llur valor artística» (1).

Mossèn Pere Ribot opina: «Sabem documentalment que aquestes creus es plantaven en els termenals de les propietats per tal de situar o marcar la fita o el dret de cada propietari (...). Presidien, doncs, els cementiris, vials i entrades de poble i eren treballades amb ferro o pedra (...). Constaven d'un pedestal o sòcol col·locat generalment damunt d'un, o dos, o tres graons, i formades pel basament, columna i capitell bellament treballat i coronat per la creu, i en una cara la imatge del Crucificat i la Mare de Déu en l'altra, o un sant. Els braços de la creu remataven normalment en quadrifolis amb els símbols dels evangelistes. S'aixecaven, a més, com un senyal sensible de la fe vivent d'un poble, com un arbre de pregària i d'ombra protectora en la monotonia dels dies que s'escolen.

(1) Paraula «Creu», p. 732 i 733.

(2) PERE RIBOT/RAIMON CAMPRUBÍ, *El Montseny*, Ed. Destino, 1976, ps. 256-258.

Antigament el sacerdot anava a beneir el terme parroquial al peu de la creu de terme, portant el *lignum crucis*, i, des d'allí, invocant Déu damunt els camps i les llars, beneïa els quatre punts cardinals» (2).

«Cavall Fort» dóna una interpretació semblant a la reproduïda al final del text transcrit de mossèn Ribot. Diu així: «maig, 3. — *La benedicció del terme*. Amb motiu de la Invenció de la Santa Creu, avui és el dia de beneir el terme. Això es fa en processó fins a les creus de terme o els padrons indicadors i serveix com a protecció contra plagues i desgràcies» (3).

En escrits presentats com a proves en plets contra l'abat i el monestir guixolenc, el Capítol de Girona i els seus associats asseguren que «en lo Bisbat de Gerona és Consuetut molt inveterada que per medi de Rieras o Creus se divideixen entre si los termens de Parròquias» (4) i «també a vegades les Creus en lo Bisbat de Gerona y altres parts fan designació que allí mataren un hombre» (5).

Donarem la nostra interpretació de les creus de terme, a les conclusions que publiquem al final d'aquest escrit.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. DOCUMENTS QUE S'ESMENTEN, PRECEDITS DE LES SIGNATURES ABREUJADES

Recollim ací nou documents que procedeixen de l'Arxiu Capitular de Girona; llurs fotocòpies es guarden a l'AHMSF, sec. XXIII, papers judicials, núm. 20. Són documents, cartes i borradors que recullen el punt de vista del Capítol gironí i dels seus associats en el plet que sostenien contra l'abat i el monestir guixolencs sobre els delmaris i termes municipals de Sant Feliu i de la Vall d'Aro. En canvi, no presentem el punt de vista de l'abat perquè no hem pogut trobar els documents del monestir guixolenc referits a l'esmentada disputa.

Com que en aquest treball citarem repetides vegades els escrits que segueixen, els presentem precedits de les signatures abreujades que farem servir. Són aquests:

Doc. 1. *Per la Contenció de la Vall de Aro*, datat el 20-VIII-1677.

Doc. 2. *Motius, fonaments, rahons, y circumstancias per fer constar evidentment que tots los territoris de la Qüestió situats entre la*

(3) «Cavall Fort», núm. 451, maig, 1981, p. 6.

(4) Doc. 4, p. 13, núm. 73.

(5) Doc. 7, f. 3.

fitació, y terminació designada per lo Capítol sobre los termens designats per lo Abat y Convent de Sant Feliu se troban situats dins lo terme y Parroquia de la Vall de Aro; sense data, però posterior al 1697.

- Doc. 3. Són documents diversos: borradors, cartes, etc., enumerats de l'1 al 26. En el foli 7v hi ha la data 26-VIII-1721, signada pel canonge Miquel Bacó; els altres documents deuen ser de dates properes a l'esmentada.
- Doc. 4. *Articles donats en primer lloch per part del Molt Illtre. Capítol als 18 Agost 1703.*
- Doc. 5. *Tercera instrucció. Instrucció verídica per a respondre als articles donats per lo Abat y monestir de St. Feliu de Guíxols, als 18 Janer 1723.*
- Doc. 6. *Instrucció per a respondrer als articles donats per lo Abat y Monastir de St. Feliu de Guíxols als 22 Juny 1723.*
- Doc. 7. *Resposta als arts. presentats per lo Abat y Monastir de la Vila de St. Feliu de Guíxols als 23 febrer 1724.*
- Doc. 8. *Notas y advertencias sobre los artículos, que se han en segon lloch de presentar en la Causa Apostólica aporta lo Illtre. Capítol de la Seu de Gerona, com a tenint unida la Pobordria de Juliol dita de Aro, lo Administrador de la Almoyna del Pa de dita Seu, y demás interessats de una, contra lo venerable Abat, y monestir de la Vila de St. Feliu de Guíxols de part altre; sense data, però posterior a 1684.*
- Doc. 9. Són quatre fulls sense encapçalament ni acabament que anaven darrera del doc. 8.

1.2. HISTORIA

Tan sols coneixem tres articles que fan referència a les creus de terme guixolenques. Són els que segueixen:

LLAMBERT FONT, *Les creus de terme de la nostra ciutat*, «La Costa Brava», festa major del 1933, on descriu la d'en Baguer o Vaguer i n'esmenta tres més: la del Mar, la de Sant Pol i una —no diu quina— del camí de Sant Amanç.

JOSEP VILARET I MONFORT, *Les creus de terme* «Símbolo», maig del 1950, article dedicat preferentment a la Creu de Romanyà.

LLUÍS ESTEVA. *Les creus de terme*, «Àncora», núm. 1.350 del 6-VI-1974. En ell es dóna referències de 7 creus: les 4 de mossèn Font i, a més, la d'en Sala, de Vilartagues o d'en Basart (seguint Hurtebise creiem que era la mateixa) i la d'en Surià.

2. INVENTARI DE LES CREUS DE TERME

Hem reunit notícies de 24 creus, però no hem pogut escatir si totes eren «de terme». Les inventariem en la seva totalitat i al final treurem les conclusions que ens semblaran més adients. Aclarim també que, junt amb les creus de Sant Feliu, recollim les dels pobles de la rodalia, bé que a les conclusions algunes vegades ens referim tan sols a les primeres.

Heus ací què sabem de cada una d'elles:

2.1. LA CREU DEL MAR O DE LA PLATJA

Estava on actualment hi ha el passeig del Mar, davant de la Travessia 2.ª de la Plaça, aleshores anomenada carrer de la Pilota. És citada en un document del 1613; per tant, és anterior a l'any esmentat (6).

Es veu representada en el dibuix que Benet Albertí (7) realitzà servint-se d'un gravat de courè (8) que, segons Agustí Casas, «pot fàcilment remuntar-se a les darreries del segle XVII», això és, quan encara les defenses de la vila no havien estat dinamitades. Ens referim al conegut dibuix que representa el martiri i miracle de Sant Feliu, salvat de les aigües per la intercessió dels àngels.

Segons un document del 1763, «Algunes vegades per la gran esterilitat de peix los pabordes de Sant Pere en lo dit dia del sant han demanat a nel P. Abat se benehís lo mar . . .» i «feien la benedicció a la vora del mar i també se és feta a la Creu de Mar que mira a la plassa» (9).

Calvet i Daltabuit (10) lliga l'erecció d'aquesta creu amb una de les pestes que assolaren la ciutat: «La peste se supone fue importada por un

(6) «Que no sie ningú de qualsevol grau o condició sia que gos ni presumisca desta hora al davant llensar ninguna immunditia deranya, sendra ni altres devant la Creu de Mar ni de la botiga de m.^o Rafel Pi, sinó devant la torre Ribes i a la era Ribota, y assò a pena de deu sous per quiscuna vegada, lo terç al acusador y las dos parts a la cort exequant» (Manual d'Acords, 1608-1624, f. 90, sessió del 19-I-1613).

(7) Benet Albertí fou delineant municipal i sembla que ajudà eficaçment l'arquitecte Guitart quan, a finals del darrer segle, realitzà el pla general de reformes i millores de Sant Feliu; també donava classes de dibuix a les quals vaig assistir alguns anys.

(8) No hem entès mai perquè ni Agustí Casas, que fou el primer que publicà el dibuix de Benet Albertí («La Costa Brava», festa major del 1930), ni Llambert Font, que el reproduí moltes vegades, no han esmentat en cap moment el nom del propietari d'aquest interessant gravat.

(9) E. Z, «Áncora» del 25-X-1979.

(10) CALVET I DALTABUIT, *Pasado, presente y porvenir de la villa de San Feliu de Guíxols*, 1884, transcrit a «Áncora» del 9-XI-1972.

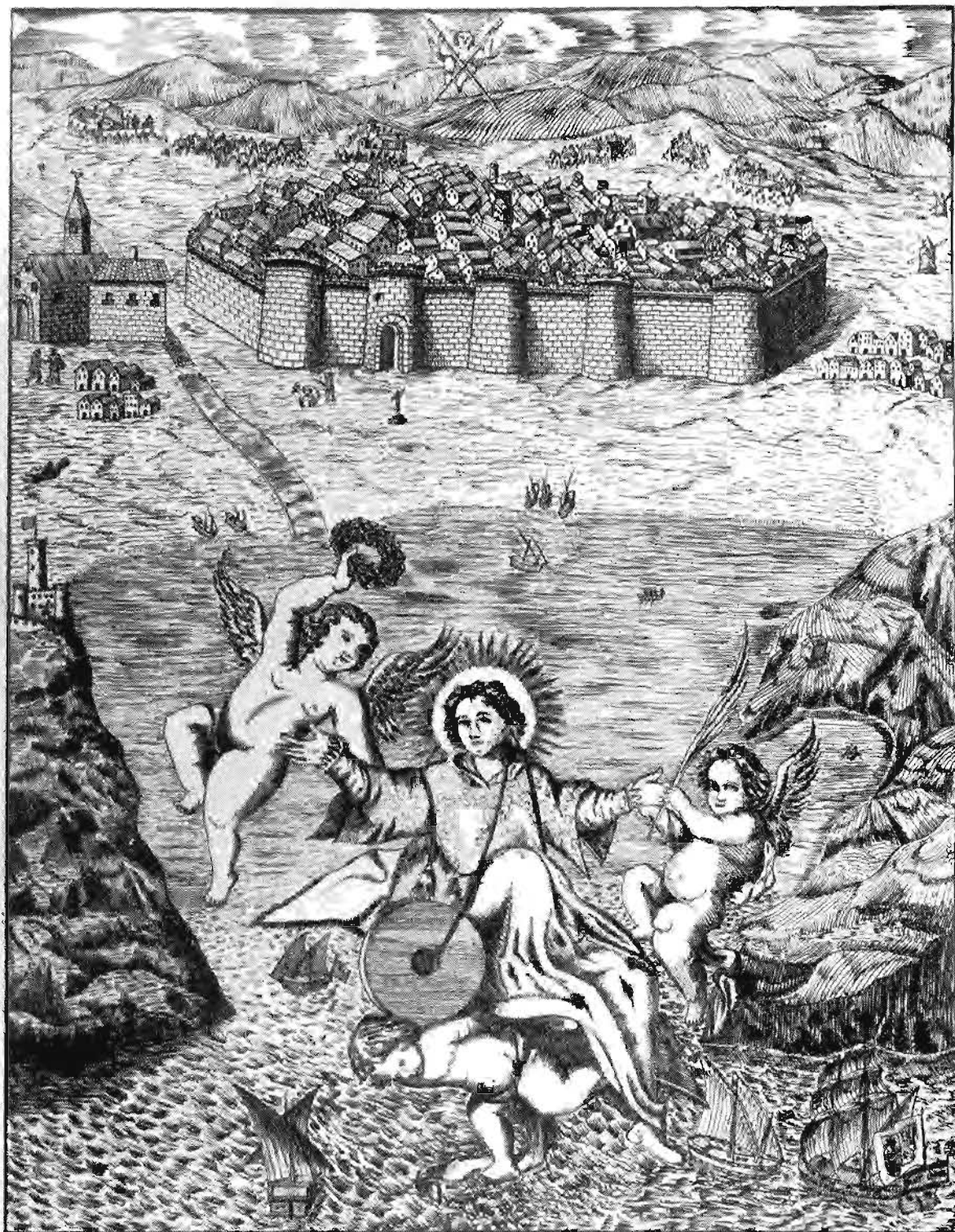

Fig. 1. La creu del Mar, segons un gravat de coure que "pot fàcilment remontar-se a les darreries del segle XVII". Còpia feta per Benet Alberti, gentilment facilitada per la seva neta Yolanda.

ave de rapiña que cayó muerta en el primer paseo del Mar, frente a la calle llamada de la Pelota y en cuyo sitio se levantó una cruz hoy ignorada» (11).

Pel que es veu en el dibuix ací reproduït, sembla que era una veritable creu de terme amb dos o tres graons; un dels braços mirava vers la vila i l'altre al racó de ponent.

2.2. LA CREU DELS GUÍXOLS O DEL FORTÍ

Era una «gran creu de pedra» que fou col·locada en el segle XVII, sens dubte per santificar un lloc no sagrat en el qual foren sebol·lits els que moriren de pesta.

Segons les notícies que publica Hurterbise, amb motiu de la pesta del 1652 l'Ajuntament comprà a Francesc Jordà uns terrenys dels Guíxols per enterrar-hi els que morien del terrible flagell. Als apestats se'ls obligava a viure fora de la població i els que morien, per no enterrar-los en el cementiri del costat de l'església, els feien enterrar als Guíxols, en un intent de fer menys fàcil la propagació del contagi. Imaginem que per evitar als familiars la mala impressió de tenir llurs difunts en lloc no sagrat, l'Ajuntament acordà col·locar-hi la gran creu de pedra esmentada (12). Malauradament, no hem localitzat cap dels documents en què Hurtebise recolza el que diu.

Darrerament, però, hem trobat les dades que donem tot seguit:

10-1-1661 (ó 1667, car la darrera xifra és de dubtosa interpretació). En nom del jurats guixolencs, el doctor Jeroni Capmany, de Girona, va fer certes consultes a Rafael Bacó. Des de Roma, el darrer contestà amb un document del qual són els conceptes que segueixen: «2. Si atesa la molta devotió, te la gent de dita vila de anar a visitar lo lloch del Guíxols lo die de la festivitad del gloriós St. Feliu, per esser lo lloch dehont fonch llansat en lo mar lo dit Sant, y attés també que en dit lloch foren sepultades mes de sinch centas personas en temps quei havia pesta en dita vila, si se poria alcansar llicentia, sens obstaculo del Abat encara que sia Señor del Sol, de poderi

(11) Sobre aquest tema, vegeu JOAN TORRENT, *Una llegenda guixolencsa. L'ocell de la pesta*. «Áncora», festa major, 1964. Aquesta llegenda també se situa a mitjans del segle XVII, si bé en ella «caigué en mig de la plaça un ocellàs negre, d'aspecte esgarrifós» i no parla de la creu del Mar.

(12) Per a notícies de la creu, EDUARDO GONZÁLEZ HURTEBISE, *Descubrimiento de una antigua necrópolis en San Feliu de Guíxols*, «Revista de Archivos y Museos», II, 1905, p. 222; *Bosquejo histórico...*, 1905, ps. 24 i 137. Per a dades de la pesta, LLUÍS ESTEVA, *La població treballadora guixolencsa, de 1556 a 1645*, «Publicació núm. 1 del Museu Municipal», Sant Feliu de Guíxols, 1977, p. 143.

fabricar una Capelleta, ya per consolatió de la gent que va a visitar dit lloch, com també per lo be tant gran ne resulataria a aquelles beneitas animas de las personas que y son sepultadas . . .» (13). ¿Fou alçada la creu per no haver-se pogut fer la capelleta?

L'existència dels enterraments a l'esperó dels Guíxols és confirmada també per tres èpoques de l'AHMSF i per una referència procedent de l'arxiu de la Corona d'Aragó. Diuen així:

«Item donat al Pare Predicador de la quaresma ultra lo salari per caritats de misas en sufragi dels que estan enterrats als Guíxols. Una dobla» (14).

«En lo dia del Morts tinch donat per fer Absoltes als Guíxols y en la Isglésia, als tres Vicaris Capellans. Y els Minyons de ferlos dir salms y rosaris . . . 2 lliures 14 sous. Comptes de Benet Barraquer, 1724».

«E pagat per lo dia se acostuma fer lo refresch de tots Sants quant lo Juntament ve de fer Absoltes dels Guíxols . . . 13 sous» (15).

Per altra part, en la descripció d'una finca, es diu: en el «territori anomenat als Guíxols; affronta a solixent ab lo camí de anar a la platja de Escalasants; a mitjdia ab un tros anomenat lo Sementiri del temps de la pesta; a ponent ab altre camí que puja al furtí; y a tramontana ab lo dit camí de anar a la Plaja» (16).

2.3. LA CREU D'EN BAGUER O VAGUER

Era a la cruïlla que formen els carrers Major i de la Creu, nom aquest que li ve de la que estudiem. Avui es conserva al pati interior de la casa situada al carrer Major, núms. 35-37 actuals, cantonada al de la Creu, núms. 22-24, també actuals (16a).

Segons mossèn Llambert Font «té una part gòtica, la superior, la creu pròpiament dita, que prové de l'any 1563 segons la llegenda que hi ha al peu immediat de la imatge i que diu *Any de 1563*. La cara principal ostenta el Crist agonitzant, d'escultura artísticament treballada, i al darrera la de la Verge que acusa ja, amb la indumentària, l'època de transició. En el capitell que sosté la creu, sota cada imatge principal, n'hi ha una altra de secundària: Sant Sebastià i Sant Martí».

(13) AHMSF, sec. XII, Culte i clerecia, sense numerar.

(14) AHMSF, sec. V, núm. 34-44.

(15) AHMSF, sec. V, Comptabilitat municipal, sense numerar.

(16) ACA, Monacals, Hisenda, núm. 1668, segle XVIII.

(16a) Agraïm al senyor Faustí les facilitats que ens ha donat per a estudiar aquesta creu que és a l'eixida de la casa on viu.

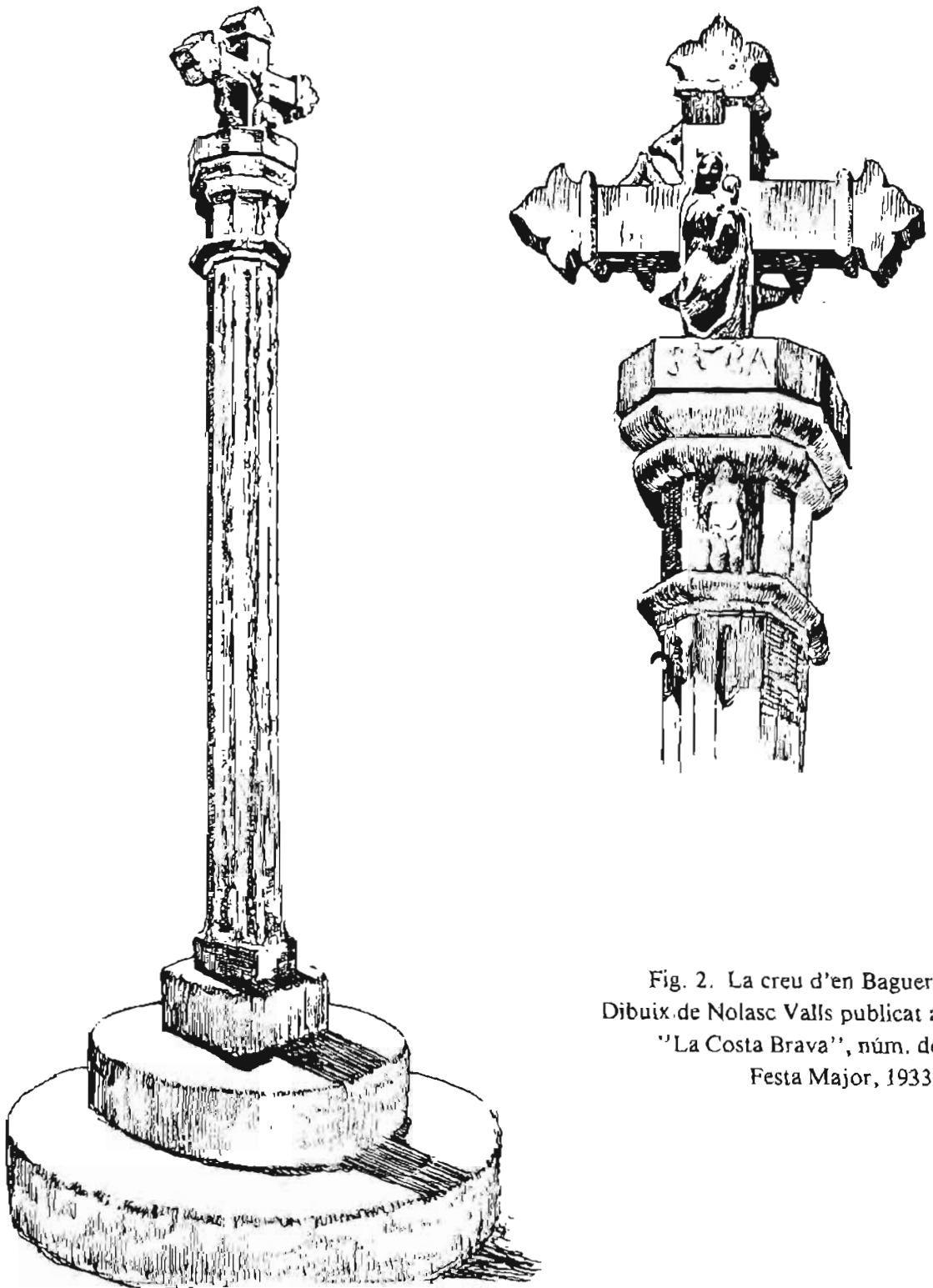

Fig. 2. La creu d'en Baguer.
Dibuix de Nolasc Valls publicat a
"La Costa Brava", núm. de
Festa Major, 1933.

La columna i el peu són posteriors, ja que en aquest darrer hi ha la inscripció que segueix: «Renovada en 1763. Joan Vaguer Vernich» (17).

(17) LLAMBERT FONT, *Les creus de terme de la nostra ciutat*, «La Costa Brava», festa major, 1933.

Per les referències que transcrivim, comprovem que del lloc se'n deia indistintament raval de la Creu, carrer de la Creu i raval de Tueda, essent el de la Creu part del de Tueda:

1671. «en casa na Peyrolina, davant la Creu del Reval».

1752. «en lo arrabal de la Creu».

1770. «en lo carrer de la Creu del Arrebal».

1778. «en casa de Joan Vaguer de la Creu» (18).

Segons el mateix escrit de mossèn Font, la creu fou «enderrocada» en el decurs de l'any 1835 «perquè... destorbava el pas en formació de la bateria allotjada a Sant Feliu», detall que no hem pogut confirmar perquè no dóna la referència.

En canvi, a la sessió municipal del 12-XI-1835 consta que els regidors «acordaron, en atención de que la calle del Arrebal se halla embarazada con el pedestal en que estaba colocada la Cruz llamada del Arrebal y que se tiene presentido es de propiedad de Antonia Vaguer, Vda. Matriculada, se pase oficio al Caballero Ayudante de Marina de este Distrito mande a la expresada Vda. Baguer que la desembaraze dejando aquel lugar arreglado y como corresponde y exigen las reglas de buena policia a fin de que no se ocasione alguna desgracia mayormente en noches obscuras» (19).

D'aquests escrits sembla desprendre's que la família Baguer tenia la creu i que el carrer hi quedaven tan sols els graons. Després del 1835 la família Baguer refeu la creu al pati de casa seva, tal com és encara.

Mides. Té tres grades: les dues inferiors són circulars i la superior, prismàtica quadrangular amb les arestes verticals ben arrodonides. Alçàries començant per la inferior: 15, 25 i 20 cm. Diàmetres: 160, 110 i 40 cm. Columna vuitavada amb una estria al llarg de cada cara; altura 242 cm. Capitell i creu, 90 cm. Total, uns 4 m.

2.4. LA CREU DE SANT POL

Estava col·locada al cap d'amunt de la carretera de Palamós des d'on comença a veure's la platja de Sant Pol; a la dreta, vers llevant, hi ha un camí per on es va a la punta del Molà i a l'esquerra, hi havia el pont per sota el qual passava el tren.

Era una creu de pedra picada i fou alçada abans del 1603, data del document més antic en el qual l'hem vista esmentada.

(18) Llibres parroquials de casaments, fs. 9, 20, 260 i 369, respectivament, dels anys esmentats.

(19) Manual d'Acords, num. 50, foli 28 v de 1835.

Heus ací les referències més interessants que n'hem trobat:

18-III-1603. «se enterrà senyer en Bo, francès y calafat de la present vila, lo qual mataren a la creu de Sant Pol» (20).

18-IV-1699. «Pere Rigau, jurat, presenta un rebut de 2 lliures i 2 sous «per un jornal de mestre de cases y per cals y guix y per plom y per tres perns per a fer adobar la Creu de St. Poll y per la Creu den Sala» (21).

18-I-1723. En el curs de l'inacabable plet que sostingueren el Capítol gironí i els seus associats contra l'abat i monestir guixolencs sobre el delmari de la Vall d'Aro, els primers arribaren a dir: «se creu que ab antiquo, la divisió rigurosa y propria del terme de Sant Feliu ab lo de la Vall de Aro, comensava a la creu picada de Sant Pol y desta a la Creu de Vilartagues y desta a la Creu den Suriá» (22), cosa que, com pot imaginar-se és totalment inexacta.

10-I-1904. «Desde fa alguns dias s'està adobant el camí, que sortint de la Creu de St. Pol, s'adresa vers la Punta del Molà ab vistas constants cap a les muntanyes y costa de Llevant» (23).

31-I-1904. «Degut a les pluges dels darrers temporals s'han estovat bon xich les terres havent-hi hagut alguns desprendiments sense importància en la via del ferrocarril d'aquesta ciutat a Girona; amb tot, lo primer tren del dimecres no pogué sortir per un esllavissament ocorregut prop lo pont de la Creu de Sant Pol, mes han circulat sens dificultat els altres» (24).

«L'Avi Xuflet» (pseudònim de Fermí Suriñach i Ribot, 1871-1936) escriví nombrosos articles costumistes guixolencs. En un d'ells, *El burro d'en Torrent*, explica que en Torrent, el seu nét i el burro anaven a festa major de Castell d'Aro per la carretera de Palamós, can Cornetes i el Remei. En un fragment d'aquest escrit detalla que passaven per «davant del fielat de la creu» (25) i «el fielat» o caseta de burots era, més o menys, davant del pont del tren, com hem dit abans.

2.5. LA CREU D'EN ROS

L'única referència que d'aquesta creu hem trobat és en un document del 28-IX-1482. En la data esmentada l'abat Rocacrespa (1477-1508) dictà

(20) Libre parroquial d'òbits.

(21) AHMSF, sec. V, núm. 34, època II.

(22) Doc. 5, f. 6-24.

(23) Setmanari «Llevor» (ara seria Llabor), núm. 129 del 10-I-1904.

(24) Id. núm. 132 del 31-I-1904.

(25) «Áncora» del 16-IV-1981.

sentència arbitral en el plet que sostenien Joan Castany, rector de Sant Feliu, i Francesc Pons, rector de Fenals, sobre les primícies de les terres situades entre el pla de Fanals i el torrent S'Agaró. En un trasllat del document fet per Salvi Prats, sacristà de Santa Cristina d'Aro, es llegeix; «e comensant en la Creu vulgarment apellada la Creu den Ros situada en lo coll de Sant Pol» (26).

Sabem, doncs, que la creu era situada en el Coll de Sant Pol. Ara bé pel terreny d'aquest Coll hi passaven dos camins: el camí ral de Sant Feliu a Palamós, i també el camí que unia Crota amb Sant Feliu. ¿A quin del dos era plaçada la creu?

Segons un mapa del terme municipal guixolenc fet el 1906 per Joan Fàbregues (una fotografia del qual es guarda a la Biblioteca de Catalunya entre els papers d'Hurtebise i en el qual aquest féu diverses anotacions) sembla que la Creu de Sant Pol era a la part alta del camí vell de Sant Feliu a Crota, o sigui prop del Puig de la Granoia o Granolla (27).

Però en una venda feta el 12-V-1602 es parla de l'indret «anomenat as Coll de Sant Pol, o, Sa Maura» (28). I, per altres vendes, es comprova que el camí ral travessava Sa Maura, car hi havia peces de terra que tenien el camí a sol ixent i d'altres el tenien a ponent (29). Per tant, la Creu d'en Ros podia ésser també a la part alta del camí ral des d'on es veu la platja de Sant Pol i el pla de Fenals. Això lliga perfectament, perquè els terrenys que es disputaven els dos rectors esmentats més amunt eren «lo dit Puig de Pinell ab sos territoris, com són la Conca, Calapedrosa, Maura, etc.» (30).

Pel que deixem dit, sabem que la Creu d'en Ros era a la part alta d'un dels dos camins esmenats, però no estem segurs de quin era. Amb tot, ens inclinem pel camí d'anar a Crota perquè en el camí ral hi havia la Creu de Sant Pol.

2.6. LA CREU DE VILARTAGUES

En un document del 18-I-1703, que recull el punt de vista del Capítol

(26) AHMSF, sec. XXVI, núm. 3, *Notas y datos historichs*.

(27) En els nombrosos documents en els quals hem trobat aquest topònim, sempre era escrit Granoya o Granolla. Ignorem si també s'escribí Gramoya, nom que actualment duu una urbanització plaçada en el mateix indret.

(28) Doc. 8, f. 30.

(29) Doc. 8, fs. 28 i 31.

(30) Doc. 6, f. 1, datat el 1723.

gironí en la disputa de la qual ja hem parlat, s'arriba a dir que antigament la creu havia servit de terme entre Sant Feliu i Castell d'Aro (31).

Era de pedra picada (32) i estava situada a la vora de l'antic camí ral que unia Sant Feliu i Castell d'Aro (33), a uns vint passos del que hi havia per anar a Sant Pol (34); per tant, si aquest darrer camí ha seguit en el mateix lloc d'on és ara, la creu seria prop d'on actualment hi ha la fàbrica del gas Costa Brava.

Els braços de la creu miraven de pla a Sant Feliu i a Castell d'Aro, i assenyalaven el camí que va a Sant Pol (35) i a Sant Amanç.

No tenien «fites ni filloles» (36), que eren dues pedres que algunes vegades es clavaven al costat del termes o de les creus; circumstància que sembla indicar que la canya de la creu era clavada directament a terra, sense graons o grades.

Aquesta creu no és representada a cap dels sis croquis que es conserven a l'Arxiu Capitular de Girona, croquis que pretenen assenyalar el delmari de la Vall d'Aro segons el Capítol (37).

2.7. LA CREU D'EN BASART

Era clavada en el lloc on avui li correspon la fita núm. 2 que delimita

(31) Ja ho hem dit abans:

«Se creu que ab antiquo, la divisió rigurosa y propia del terme de San Feliu ab la de la Vall de Aro, comensa a la creu Picada de Sant Pol, y desta a la Creu de Vilartagues y desta a la Creu den Suria» (doc. 5, f. 6-24)

(32) «La creu dita de Vilartagues, de pedra picada (...) mira de pla y de amplaria de una part a la vila de Sant Feliu de Guixols y de altre pla, y amplaria a la Vall de Aro y los brassos de dita creu de Vilartagues miran al camí que va de Vilartagues al de Sant Pol, encara que est camí de St. Pol esta alguns vint passos apartat de dita Creu» (doc. 5, f. 3-9).

(33) La creu de Vilartagues dista de la d'en Basart «mes de 500 passos, si bé totes dites Creus se troban (...) situadas en un mateix Camí Real que va de Sant Feliu de Guixols al Castell de Sta. Maria de la Vall de Aro» (doc. 5, f. 4-12).

(34) Veg. la nota 32.

(35) Id.

(36) Doc.5, f. 6-23.

(37) Ultra el que deixem dit, cal esmentar que, en els papers dipositats a la Biblioteca de Catalunya, Hurtebise parla d'aquesta creu com si fos la mateixa que la d'en Basart: «Creu de Basart o de Vilartagues que va al pla de Sant Pol» i «camí de la Creu de Basart o de Vilartagues, que era de pedra, avui derruïda». Sobre aquest punt, cal recordar les notícies següents: «no ser la mateixa Creu de Vilartagas, que la Creu den Basart» (doc. 5, f. 4-12; veg. també la nota 39 de la creu d'en Basart.

els termes municipals de Sant Feliu i de Castell d'Aro; per tant, es trobava al punt més alt del camí que uneix ambdues poblacions (38).

Era una creu gran, de ferro, assentada sobre d'un pal, i distava de la de Vilartagues «més de 500 passos» bé que ambdues estaven en el mateix camí ral pel qual es va de Sant Feliu a Castell d'Aro (39).

Mirava de pla en direcció a la creu d'en Surià i les puntes dels seus braços senyalaven Sant Feliu i Castell d'Aro (40).

Al seu costat hi havia una gran fita que, des de feia molts anys, era caiguda (41), fita que encara avui moltes persones recorden haver vist.

2.8. LA CREU D'EN SURIÀ

Aquesta creu era situada en terres del mas Surià —àlies Torrelles, després mas Mansea, més tard mas Castelló (42) i ara mas Darder— del veïnat de Bufaganyes; d'ací el seu nom.

Sembla que, més o menys, la creu era plantada en el lloc on ara hi ha les restes del molí de vent d'en Provençal o dels Frares, que té al costat l'actual fita que separa els municipis de Sant Feliu i de Santa Cristina; ben a

(38) Un document diu que «es situada a la sumitat, o altura del territori dit Vilartagas (...) y de esta Creu (...) se comensa a veurer, y de descobrir lo castell de Sta. Maria de la Vall de Aro, y se pert de veurer la vila de St. F. G.» (doc. 5, f. 4-12).

(39) Diu el Capítol: «Se deu advertir (...) que nosaltres no pretenem la divisió del termenal (...) per la Creu de Vilartagas sinó per la Creu den Basart, y no es una mateixa Creu la de Vilartagas ab la Creu den Basart, perque la Creu de Vilartagas es de pedra picada y la Creu den Basart es de ferro assentada sobra un Pal, y dista una de altre mes de 500 passos, si be totas ditas Creus se troban cituadas en un mateix Camí real, que va de St. F. de G. al Castell de Sta. Maria de la Vall de Aro» (doc. 5, f. 3, núms. 12 i 13).

(40) «Y la dita Creu den Basart esta ab la cituació, y figura, com la Creu den Surià, que los brassos, o puntas dels brassos de dita Creu den Bassart tiran y tenen mira als Camins, y esta mateixa Creu den Bassart mira, y correspon de Pla, y no per les puntas dels brassos a la Creu den Suria, y afronta dita Creu de Bassart a la llarga a solixent ab lo territori de St. Pol, a mitgdia a St. Feliu de Guixols, a ponent a la Creu den Suria y a tremuntana ab lo Castell de Sta. Maria de la Vall de Aro» (doc. 5, f. 4-12).

(41) «En la Creu de Vilartagas no y ha fitas, ni fillolas; pero si en la Creu den Basart, que y avia una gran fita i pedra ajaguda» (doc. 5, f. 6-23) i «prop de la qual Creu se troba encara un terme gros de pedra ajagut, lo qual no ha molts anys que estava dret y fixat en terra per divisió de dits termens» (doc. I, f. II).

(42) 18-I-1723. «se troba exhibit lo acte de venda rebut en la notaria Pla Vall de Aro al 1 Mars 1680, feta per Roch Castelló, pagés de la parroquia de Santa Chistina de la Vall de Aro com a Sr. y possessor del dit Mas Castelló olim Suriá, alias Torrellas del veynat de Bufagañes» (doc. 5, f. 13- 2).

la vora, hi passava l'antic camí Ral (43) pel qual hom anava a Girona. Per un altre document sabem que era «sobre lo Camí real» (44).

La creu era a la part més alta puix des d'ella es veia Sant Feliu i també Santa Cristina (45).

Ignorem quan fou alçada. Potsèr a finals del segle XIV, i potser pagada pels Pujades, com insinuarem més endavant. Això sí, sabem que fou recomposta el 1750 (46).

Prop d'aquesta creu, dintre ja del que es tenia per terme de la Vall

(43) Després hi passà la carretera de Girona que ara baixa per la font d'en Pi; per aquest motiu, el tram de la carretera que passava a prop de la creu d'en Surià ara és abandonat.

(44) Doc. I, f. II.

(45) 18-I-1723. «Qualsevol persona que parteix y va de la vila de Sant Feliu de Guíxols a la ciutat de Girona passant camí públic i real, dret, propi, y acostumat passa y deu passar per la costa dels Tarrés, ahont arribant a la sumitat y altura de dita costa, y a la part més eminent és y troba la Creu den Surià, y luego que troba dita Creu, comensa a descubrir y veurer la Iglesia y lloch de Santa Christina de la Vall de Aro y acaba y dexa de veurer la vila de Sant Feliu de Guíxols; de tal manera que en tot lo demás restant del camí desde que se parteix de dita vila de Sant Feliu no veu ni pot veurer, seguint sempre lo camí públic i real, la dita Iglesia y lloch de Santa Christina de Aro fins que arriba a la dita Creu den Surià, y passada y deixada immediatament la mateixa Creu, continuant lo dit camí real y públich per a Girona pert totalment de veurer, y poder veurer més la vila de Sant Feliu, així que és una circumstancia notable de fer dita Creu divisió del terme . . . i que la posaren y collocaren en un puesto y paratge, que se veu o comensas a veurer Santa Christina de Aro, y se veu y se dexas de veurer la vila de Sant Feliu de Guíxols. (Doc. 5. f. 4, núm. 14).

(46) «Sepasse por esta publica escritura, como en la villa de San Feliu de Guíxols del corregimiento de Gerona a los veinte y quatro de agosto de mil setecientos y cinquenta. — Nosotros Gerónimo Rosselló, albañil de edad de quarenta años poco más o menos, Buena-ventura Oliver albañil, Pedro Casas jornalero . . . todos de la villa de Sn. Feliu de Guíxols . . . damos fe . . . : Que mandados por los señores Regidores de dicha Villa y su Universidad de Sn. F. G. . . y habiendo precedido, como refieren, el participarlo al . . . Abad . . . como a señor alodial y del diezmo de su territorio, y a algunos individuos del muy Iltre. Cabildo de Canonigos de la S.^a Cathedral Iglesia de Gerona . . . y condecendido por ambos señores sin perjuicio de sus respectivos derechos, el que se practicase por cuenta del zitado comun, recompusimos las proprias escaleras de la cruz llamada den Surià que de tiempo antiquíssimo se halla construhida en medio del camino real que va dende dicha Villa a la Ciudad de Gerona, la qual cruz se dize que allí haze la división del término de dicha Villa de San Feliu, con el de dicha Parroquia de Santa Chistina y Valle de Aro, cuya recomposición hizimos de cuenta de dicho común de San Feliu, a fin de que no se derribase la cruz, en donde assistió alguna vez el Iltre. Sr. Miguel Bacó, canónigo comissionado de dicho muy Iltre. Cabildo, y algun Regidor de San Feliu, y volvimos a atacar con cal y canto la dicha cruz, sin moverla de su estado, y poner en su lugar la mismas piedras de su escalera, que se hallavan apartadas, menos una que no encontrándola, se puso de nuevo, sin otra novedad alguna» («Testimonio», posat dintre del M. A. de 1747-51, f. 479).

d'Aro, els carnisers de la Vall hi venien carn, que els guixolencs compraven perquè era a més bon preu que la de Sant Feliu. El Capítol i els seus associats expliquen aquest detall en un document del 1691, ho repeteixen en un altre del 1722 i ho confirma el Municipi guixolenc el 1876, punt que sembla confirmar les notícies anteriors (47).

Segons el Capítol, en temps de contagi es posava «un Pal a la creu d'en Suriá y se feia un Vall ab guarda per impedir la comunicació de un terme a un altre» (48).

¿Com era la creu?

El peu o sòcol era de «pedra picada ab tres grades que la circuheixen» (49).

L'arbre o columna feia 8 caires o cares, però on hi havia esculpides les tres imatges de les quals parlarem, en feia 6 ó menys (50); després tornava a tenir-ne 8.

Les imatges començaven a mig pam sota la cornisa, és a dir, que de la «sumitat» de l'arbre fins arribar al Crist hi havia mig pam, i les tres eren en una sola cara «que es molt més gran que les demás cares» (51).

Segons el Capítol, les tres imatges representaven:

1.ª Un sant Crist Crucificat. A la seva dreta i esquerra «se lligen unes lletres ab abreviaturas que diuen *Jesus Christus*» (52).

2.ª El Capítol i l'abat hi veien la imatge que convenia a cada un d'ells

(47) «La Universitat de la Vall de Aro fa matar y vendrer carn de bou prop la creu den Suriá, y lo Mostassaph de la Vall de Aro dona lo preu a la Carniseria, que si territori no fos de la Vall de Aro, no podria per la de Sant Feliu de distret». (Doc. 2. f. 34-6) «... inmediatamente al costat de la Creu dita den Suriá, los del terme de la Vall de Aro acostumen y han acostumat de present y de antiquissim temps, y a las ocasiones los apar matar bous y vendrer alli aquells fenthi la Carniceria públicament, y ab Ciencia y paciencia de la Universitat y particulars de Sant Feliu, y Honorable Abat del Convent». (doc. 4, f. 7-50). «... en la Vila y terme de Sant Feliu de Guíxols sols venen y poden vendrer carn públicament los que tenen la Carniceria de la Vila, y no altres per no esser lícit, ni permés... si alguna persona volia vendre carn públicament en dita vila y terme que no tingués facultat y permís... del senyor de dita carniceria lay privarian» (doc. 4, f. 8-52). «Seguidamente y en atención a que todavía continúa la venta de artículos de consumo en el punto llamado «molino de Provensal sito en los lindes del término de Sta. C. de Aro y como quiera que son considerables los perjuicios que dicho establecimiento causa a los consumos de esta villa, se acordó oficiar al Sr. Jefe de la Administración económica y al Alcalde del referido pueblo para que dispongan el cierre inmediato del indicado punto de venta...» (M. A. 65, f. 219, 9-XI-1876).

(48) Doc. 2, f. 34-5.

(49) Doc. 4, f. 2-31.

(50) Doc. 5, f. 1-3.

(51) Doc. 5, f. 1-3.

(52) Doc. 5, f. 1-4.

per a beneficiar llurs interessos, o sigui per eixamplar els seus delmaris respectius i, de retop, els límits d'ambdós municipis. Segons el Capítol, la imatge «es de Maria Santíssima ab lo Ninyo Jesús quel te en sos brazos com si estava assentada en una cadira» (53) i «es la que té, usa y posa per armas lo Iltre. Capítol de la Seu de Gerona» (54). En canvi, l'abat devia veure-hi la Mare de Déu dels Àngels, patrona de la vila, cosa que no sabem si és certa perquè no hem trobat i, per tant, no hem pogut llegir els seus arguments.

La qüestió era tan enverinada, que el Capítol arribà a escriure: «és falsíssim que la Iglesia Parroquial de Sant Feliu de Guixols sia dedicada a Maria Santíssima; ni que Maria Santíssima baix algun nom de la Nativitat, Assumpció, dels Àngels, etc., sia titular, ni Patrona de la vila de Sant Feliu de Guixols; sinó que lo titular es Sant Feliu, y est en lo altar major de la Iglesia Parroquial está en lo lloch y puesto més elevat y eminent y sobra la imatge que y ha en lo mateix altar major de Nostra Senyora dels Àngels, ni de esta en algun dia del any ni com a titular, ni com a Patrona ni altrament sen fa festa, que sen faria y no podria deixar de fersen si fos titular o Patrona» (55).

3.ª La tercera imatge era un sant «ab mitra al cap y báculo o crossa a la ma» (56). Com sovint passa en els plets, ambdues parts tampoc en aquest punt no es posaven d'acord. Al costat del sant hi havia unes lletres, gravades i esculpides, gastades pel temps, que no es llegien bé. Per l'abat, sembla que deien «Sant Garau ab lletras gòtiques o llimosinas»; pel Capítol, en canvi, deien Aman o Amans. Al Capítol li convenia que fos aquest sant perquè així pretenia demostrar que a la creu acabava el terme de Sant Amanç, és a dir, de Sant Feliu, fins on l'abat podia cobrar dècimes, primícies i altres taxes. En un altre document el Capítol reconeix que els «letreros» no poden llegir-se per ser tan antics (57); i encara en dos altres documents el mateix Capítol digué que hi veia la imatge de Sant Benet (58). Com pot veure's, cada un feia anar l'aigua al seu molí. El que sí sembla cert és que les imatges i les lletres eren gastades a finals del segle XVII; per tant, la creu era de temps molt reculats.

«Les tres imatges tenen la mira molt poch a mitg dia (. . .) y la major

(53) Doc. 4, f. 8-53.

(54) Doc. 4, f. 9-54.

(55) Doc. 9, f. 16, nota al marge.

(56) Doc. 5, f. 1-3.

(57) Doc. 4, f. 9-53.

(58) Doc. 2, f. 34-7 i doc. 9, f. 17.

mira y correspondencia a Pedra sobra Pedra o Pedra sobre Altra» (59).

El Capítol sosté que la creu servia de terme. Per això veu esculpides Maria Santíssima amb el Nen Jesús (armes del Capítol) i una «figura ab Mitra i Crossa ab forma de Abat» (armes de l'abat i convent) (60); per tant, el delmari de l'un i de l'altre arribava fins a la creu. Per contra, l'abat sostenia que les imatges eren de Maria Santíssima i Sant Benet, perquè la primera era patrona de l'església del monestir i el segon, el patró dels benedictins, això és, tota la creu era dintre del terme i delmari de Sant Feliu (61).

A la part baixa, l'arbre de la creu tornava a tenir 8 cares, i sota les imatges hi havia tres pals en relleu. Als dos caires «o costats de ditas tres imatges... hi ha y se troban sinc armas esculpidas en quiscun dels dits caires». Les armes eren semblants a les dels Sarriera, bé que a les de la creu hi havia dues barres a sota, diu l'escrit del Capítol (a nosaltres ens sembla que també podrien ésser les armes dels Pujades, família que, a finals del s. XIV fundaren el benefici de la Santa Creu al monestir guixolenc) (62). Per justificar la presència dels pals o barres, el Capítol diu que en un dels quarters de l'escut, té la vila de Sant Feliu «las barras de Aragón; y axí mateix que las armas que usan y tenen en la Vall de Aro son tan solament las barras de Aragón y axí apar se hauria de dir que son part de las armas de Sant Feliu de Guíxols y las armas de la Vall de Aro» (63).

A la «sumitat» o part alta de la columna, sobre d'una cornisa o capitell, hi havia la creu, de la qual poca cosa n'hem trobat: «Creu ben esculpida y treballada i algo rompuda, la qual creu se mou tocantla, de tal manera que seria facil girar, y mudar los brassos de dita Creu» (64), posa un document del Capítol, circumstància que equival a dir que la creu pogué girar-se de posició; argument emprat per si la part contrària —en aquest cas l'abat— volia fer servir la direcció que assenyalaven els braços de la creu per a indicar els límits del decimari i terme municipal (64a).

Devia ésser la millor o una de les millors creus de terme guixolenques.

(59) Doc. 5, f. 3-10 i 11.

(60) Doc. 4, f. 9-54.

(61) Doc. 9, f. 16 i 17, nota al marge.

(62) LLUÍS ESTEVA, *Un altre sarcòfag gòtic del nostre temple*, «Àncora», 3-VII-1980.

(63) Doc. 5, f. 2-7.

(64) Doc. 5, f. 1-3.

(64a) Acabada la present redacció, els arxivers i bons amics Jaume Codina i Sabí Peris trobaren a l'AHMSF una altra descripció de la Creu d'en Surià, la part bàsica de la qual transcrivim com a apèndix únic.

2.9. LA CREU DELS TERRÉS

Sabem que a la finca dels Terrés hi havia una creu de terme. És evident, però, que podia ésser a qualsevol lloc de la propietat. Recordem que el mas Surià és prop del pla de Santa Cristina i la creu del mateix nom es troba dalt la muntanya des d'on es veu Sant Feliu.

Per altra part, segons el Capítol gironí hom anomenava costes dels Terrés les terres compreses des dels molí d'igual nom fins a la Creu d'en Surià (65); per tant, la creu podia ésser plaçada a qualsevol lloc de la finca dels Terrés, però a ben segur que era al mig de la construcció cilíndrica —feta amb pedra i morter— que encara avui es conserva prop de la masia del Mas Trempat, al costat de l'antic camí ral pel qual hom anava a Girona, camí que, arribat al pla, passava davant mateix del molí dels Terrés.

Fig. 3. La creu dels Terrés probablement era plaçada al centre d'aquest peu cilíndric fet amb pedra i morter de calç que és dintre de la urbanització del Mas Trempat.

(65) Diu un document del Capítol gironí: «lo Moli dels Terrés, des del qual fins a la Creu den Suriá son las Costas dels Terrés, y a la part dreta es lo territori anomenat Bujonis» (doc. 6, f. 1).

La construcció a què ens referim —reproduïda a la fotografia ací adjunta— és un peu cilíndric de 2'10 m. de diàmetre per 1'03 i 0'72 m. d'alçària màxima i mínima, respectivament, construït damunt d'una roca que li serveix de fonament. Sobre seu hi queda clavada una peça dovellada que devia formar part d'una altra grada, o graó, de 30 cm. d'alçària i 1'20 m. de diàmetre, la major part de la qual ha desaparegut. Per tant, seria un peu de dues grades, fet amb morter de pedra i calç, amb cantoneres de pedra picada. Al centre hi queda una part buida on devia estar clavada la creu, lloc on ara hi viu una alzina surera.

Hem preguntat a quatre persones velles, coneixedores de l'indret, si recordaven haver vist la creu i si era de pedra o de ferro. Les quatre la recordaven bé i asseguraren que era de ferro; una d'elles afegí que la creu sola —sense piló— amidava uns dos metres d'alçada. També ens han dit que ací, segons havien sentit dir, era on les autoritats de Sant Feliu venien a esperar el senyor bisbe, argument que el Capítol gironí feia servir per a demostrar que la presència de la creu significava que allà acabava el terme de Sant Feliu i començava el de Santa Cristina d'Aro. Argument que no podem acceptar, puix que a Romanyà coneixem la Roca del Bisbe que servia per al mateix objectiu y de cap manera no pot ésser terme, car és a poca distància de can Güitó.

Que el piló actual era el basament de la Creu dels Terrés creiem que no ofereix cap dubte, puix en el cadastre del 1835 consta: «Josep Rabell. - Casa del Mas. - Otra a la Creu dels Tarrés» (66). Efectivament, Josep Rabell tenia, entre altres finques, el Mas Rabell, abastament conegut, i «el Mas Petit d'en Rabell», les terres del qual arribaven fins a l'esmentada creu.

2.10. LA CREU D'EN GRAS I CREU TRENCADA

La creu de terme dita d'en Gras és la mateixa que, temps després, hom anomenà creu Trencada, perquè havia perdut un braç. Era prop del menhir conegut per Terme Gros o Creu d'en Barraquer (67), que té una creu gravada. Probablement les creus d'en Gras, en plural, eren la Tren-

(66) Cadastre guixolenc del 1835 (AHMSF, sec. VIII, núm. 21, f. 144 v).

(67) Remarquem ací que hi ha una altra creu dita d'en Barraquer. És més cap a Sant Benet i no és plantada, sinó feta a terra amb pedres col·locades unes al costat de les altres. Aquesta duplictat de nom degué originar una equivocació perjudicial per a Sant Feliu: en lloc de col·locar modernament una fita junt al menhir, la clavaren prop de la creu feta a terra.

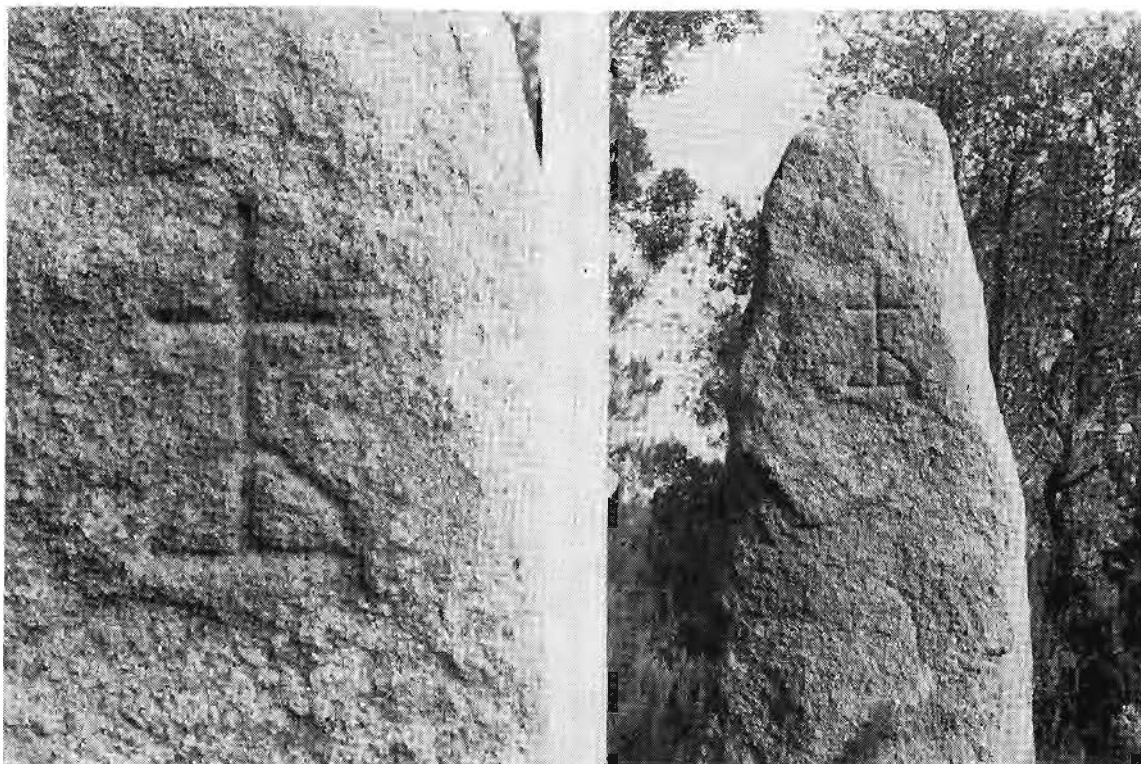

Fig. 4 La creu d'en Gras, creu Trencada, terme Gros o creu d'en Barraquer. Amb els quatre noms esmentats és designada aquesta fita que s'ha mantingut inalterada en el decurs dels segles.

cada i la del menhir; quan s'esmenta en singular tant pot ser l'una com l'altra.

La creu de terme fou alçada prop del menhir (68) en temps incert. En canvi, sabem que una de les creus, o ambdues, són d'abans del 1355, car a la delimitació del terme de Sant Feliu feta l'any esmentat, una de les fites és la creu o creus d'en Gras (69). Aquest és el nom primitiu de la creu, però quan se li trencà o li fou trencat un braç hom l'anomenà Creu Trencada, com hem dit. En un document del 18-VIII-1703 (un fragment del qual trascrivim més endavant) es diu ben clar que la Creu Trencada és la d'en Gras. Hem trobat per primera vegada que la creu és trencada en un document del 1677; per tant, perdé el braç abans d'aquest any. Per contra, ignorem quan fou trencada del tot i on anaren a parar els seus trossos.

Com hem dit, la creu de terme era prop del menhir. Ho diu un document del Capítol gironí: «en la Creu anomenada la Creu Trencada del

(68) Per a detalls del menhir, veg. LLUÍS ESTEVA, *Prehistòria de la comarca guixolense*, II, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», vol. XII, 1958, p. 213 ss.

(69) En el text, la fita és esmentada dues vegades: una en plural i una altra en singular.

camí de St. Grau, o camí de St. Baldiri si troba prop de ella una gran fita, o terma alta, y dreta de la alsada de una cana (1'55 m. aproximadament) poch més, o menos que segons ab lo modo, y manera se troba fixada, o plantada es antiquíssima» (70).

La creu Trencada —i també el menhir— feia de terme entre els municipis de Sant Feliu, Santa Cristina i Solius. El seu nom és prou clar: Terme Gros. Podria objectar-se que potser era fita entre dues propietats. El fragment que tot seguit transcrivim —que no representa el punt de vista de l'abat ni del municipi guixolenc, sinó del Capítol gironí i dels seus associats— no deixa lloc a dubte: «Posa (. . .) que la Creu trencada (. . .) és lo últim senyal o designe de la divisió dels termens de Sant Feliu ab lo de la Vall de Aro, de tal manera que dita Creu y fita per estar en lo puesto ques troba divideix no sols lo terme de St. Feliu ab lo de la vall de Aro sinó també lo de Solius ab lo de la Vall de Aro» (71).

2.11. LA CREU D'ENSALA

Per una referència que ja hem transcrit (72), sabem que aquesta creu el 1699 ja era vella, car fou necessari adobar-la; en canvi, ignorem la data de la seva erecció. Pel que diu el text de la nota 21, possiblement era una creu de pedra.

Desconeixem on estava plaçada. Per les dues referències que transcriurem tot seguit, sabem que era prop d'un dels camins rals que sortien de Sant Feliu; també del camí de Sant Amanç, de «can Barella o Bareya» (avui «cal Pitxo») i d'una riera:

1729. «367. Una pessa de terra (. . .) situada en la Creu den Sala (. . .) dista un quart de hora (. . .); affronta a ponent ab la Riera y a tremontana ab lo Camí Real (. . .)» i «968. Altra pessa de terra (. . .) situada a la Creu den Sala, pròpia de dit Hereu Sala (. . .); affronta a solixent ab lo Camí Real, a mitjdia ab la Creu, a ponent ab lo camí de Sant Amans i a tramontana ab Joan Barella» (73).

El 1739 fou tornada a adobar per ordre del governador de Girona, segons aquesta referència: «En lo any 1739 als ultims octubra cea acabá la obra de la Creu den Sala ice hes feta per comta de la vila ab ordra del Sr. Governador de Gerona precurem amantanirla» (74).

(70) Doc. 4, f. 10, núm. 59.

(71) Doc. 4, f. 11, núm. 62.

(72) Veg. el text corresponent a la nota (21).

(73) AHMSF, sec. VIII, núm. 5, Llibre del cadastre, finques núms. 367 i 968.

(74) AHMSF, Llibre Vermell, penúltima plana.

2.12. LA CREU D'EN BURCH

Fou alçada, segles enrera, a l'angle que formaven el camí de Sant Amanç i el camí ral que anava a Girona (75), molt abans que es construís l'actual casa Rovira.

Les aigües del mas Saballs —ara mas Balmanya— baixaven pel camí ral i inundaven el de Sant Amanç. Per això quan jo era petit, a casa meva en dèiem «la Riera» (76). Hi havia tanta d'aigua, que el 23-VIII-1859 uns particulars demanaren permís a l'Ajuntament per a cercar-ne de potable (77) i el 14 d'octubre del mateix any sol·licitaren permís per a conduir l'aigua pel camí de Sant Amanç i pel carrer del Mall (ara de Sant Antoni M.ª Claret).

Quan fou construïda la casa Rovira, la creu quedà entre la porta d'entrada a la casa esmentada i el dipòsit de l'Aigua Rovellada o de la creu d'en Burch. Des de petit hi hem vist els dos graons que li servien de basament; no hi quedava res més. Quan el 1949 se celebrà una Missió a Sant Feliu, en recordança del fet va posar-se una creu al costat de l'entrada lateral de l'església del monestir; els dos graons del basament són els autèntics de la creu d'en Burch; la resta fou feta de nou.

2.13. LA CREU DE SANT JOAN

De Sant Amanç a la cantonada dels antics carrers del Mall - Hospital, el 1759 hi havia tres creus. Ho diu ben clar aquesta referència del llibre parroquial d'òbits;

13-IV-1759. «morí Geroní Ravell, pagés de St. Amans (. . .) y lo dia següent un dels vicaris del Mt. Ilte. Sr. Abat en estola y roquet, y portant lo escolá la creu grossa, aná a buscarlo a la propia casa, ahont se resá un respons, y altres tres en las tres creus que se troban en lo discurs del camí, y arribant a la cantonada de St. Joan, entrada del carrer del Mall, ahont

(75) Aquest camí ral, després anomenat també «antiquíssima carretera de ir a Girona» (M. A. 59, f. 92, sessió del 7-X-1862) i «camino o riera de la Creu den Burch, sito en el territorio denominado de Marcillach» (M. A. 61, f. 29 v., sessió del 31-III-1868), queda entre l'actual casa Rovira i diversos horts que pertangueren a l'esmentat paratge Marcillach.

(76) En un document del 1833 es diu que, degut a l'abundància d'aigua, el camí de Sant Amanç és intransitable «en la Cruz den Burch» i hom pensà a recomposar l'empedrat que hi havia; empedrat que no hem vist mai.

(77) «En el territorio llamado Creu den Burch y camino de Santamans» (M. A. 58, f. 83 v., sessió del 23-VIII-1859).

estavan esperant los Ros. Capellans, se revestí la capa, se cantá el *subvenite* y lo demás tot com se acostuma» (78).

Les tres creus esmentades creiem que eren la d'en Sala, la d'en Burch i la de Sant Joan. De la darrera n'hem trobat una sola referència, que diu: «Item per lo acte de la concessió feu lo Sr. Bisbe als 22 de mars del present any (1661) a la Creu de St. Joan y tret auténtich y buydat en lo llibre gran» (79).

2.14. LA CREU DE LA PARROQUIAL

Fou col·locada al costat de l'entrada lateral de la parròquia —que ja n'era de l'antic monestir benedictí— quan l'any 1949 tingué lloc una santa missió.

Te dues grades circulars d'1'20 i 1'82 m. de diàmetre, respectivament, i 24 cm. d'alçària cada una; eren de l'antiga Creu d'en Burch, ja ressenyada. La resta fou feta de nou.

La darrera part és formada per un graó del sòcol, una columna, un capitell i una creu. El graó és prismàtic quadrangular de 33 cm. de costat i 23 d'alçària. La columna amida 1'94 m.; el capitell, 26 cm. d'alçària, i la creu, 60 cm.

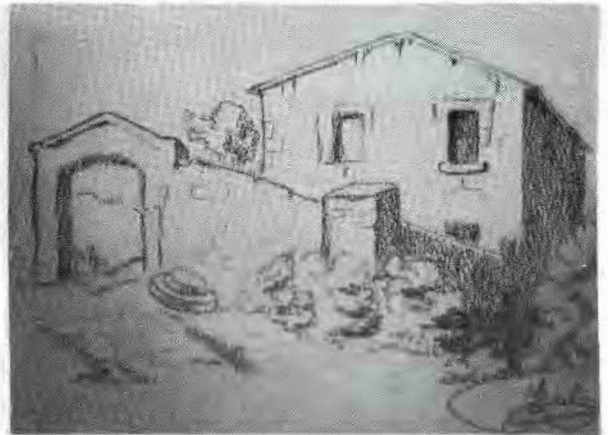

Fig. 5. 1. La creu Parroquial. 2. La casa Rovira i els dos graons de la creu d'en Burch que avui formen la base de la creu Parroquial; dibuix fet pel doctor Benet Julià quan, de petit, anava a classe amb Pons Martí.

(78) Vol. 5 d'òbits, p. 174.

(79) AHMSF, sec. V, núm, 34-88 del 1661. Es tracta d'una concessió del senyor bisbe i del seu trasllat al llibre gran o Vermell (grafia que es troba a la mateixa sec. V, núm. 34-38, també del 1661).

Tota la part nova és llisa, si exceptuem unes petites motlures del capitell. També a la columna hi ha una inscripció gravada, que diu: «IN / MEMORIAM / SCTAE / MISSIONIS / ANNI / DOMINI / MCMXLIX».

En conjunt amida 3'5 m. d'alçària i tota ella —tant la part vella com la nova— és de pedra calcària, nummulítica.

2.15. LA CREU DE SANT ELM

Fou alçada el 1958 (80) al costat de la carretera per la qual es va a l'ermita del mateix nom, a poca distància del cim, de cara a la ciutat.

Consta de basament, columna, capitell i creu.

Fig. 6. Conjunt i detall de la creu de Sant Elm que, segons sembla, fou realitzada per un "canteiro" gallec.

(80) A l'extracte de la sessió municipal del 26-IX-1958 fou llegit un comunicat de mossèn Llambert Font sobre la festa marinera que s'havia de celebrar el llavors proper dia 12 d'octubre i, entre altres coses, es diu que tindrà lloc la «inauguración de las nuevas vidrieras (de l'ermita) y la bendición de una Cruz monumental» (M. A. núm. 144, f. 7). Per altra part, a la ressenya dels actes celebrats amb motiu del IV aplec de la Verge del Bon Viatge es llegeix: «Finalmente, se procedió a la bendición de la monumental cruz levantada en la antigua «era del ermità» convertida hoy en jardín» («Áncora», núm. 553 del 16-X-1958). Notícies que ens han estat facilitades pels nostres amics Antoni i Lluís Blanch.

El basament, o sòcol, és quadrangular, de 62 cm. de costat i altres 62 d'alçària, amb diverses motlures horitzontals.

La columna també és quadrangular, de 23'5 cm. de costat a la part baixa; després, a 20 cm., és octogonal i va decreixent a mesura que pren altura. En total amida 2'34 m. d'alçària i té un senzill adornament a la part alta. A la cara de migdia hi ha Adam i Eva amb la serp i l'arbre, de 77 cm. d'alçària total des del sortint de la peanya i, més amunt, un personatge bíblic, potser Jesús, de 52 cm. d'alçària. Ambdues escultures disten 28 i 123 cm. respectivament de la base. A la cara de tramuntana hi ha un monjo amb un nen Jesús als braços; dista 113 cm. del basament i té 49 cm. d'alçària.

El capitell és d'imitació coríntia, bé que amb quatre àngels —cap i ales— un a cada costat; aproximadament amida uns 50 cm. d'alçària.

Una creu molt esculturada corona el conjunt. De cara a migdia hi ha un Crist agonitzant i un àngel que aguanta un calze con si recollís la sang que brolla de la llançada: alçària aproximada, 95 cm. Mirant a tramuntana hi ha una Verge amb quatre àngels; els dos de la part superior aguanten o col·loquen una corona a la Verge; els dos de la part inferior sostenen una àmfora o un calze.

En conjunt la creu amida la considerable alçària d'uns 4'40 metres.

No sabem qui és l'autor d'aquesta bella creu que, per ara, es conserva perfectament; pel que hem pogut esbrinar, però, sembla que el senyor Cros la comprà directament a Galícia per la quantitat de set mil pessetes.

2.16. LA CREU DE CASTELL D'ARO

És situada a ponent del poble, en direcció al Mas Sicars, al mig de dues vies urbanes, i té cases a la meitat del seu entorn.

Antigament tenia 5 grades de pedra picada (81), però com que hom ha anat pujant el nivell del sòl ara solament en té dues i es veu la planta de la tercera. Pensem que aniria bé deixar-les totes vistes, però reconeixem que això no és fàcil.

La columna és vuitavada i acaba amb un capitell que té fulles esculturades, una cara i un animal que sembla una rata-penada. A la part alta hi ha la creu, d'estil gòtic, amb una Verge encarada a ponent i un Crist, a llevant.

Mides: Alçada del graó superior, 20 cm. i del segon, 17. Diàmetres de les grades que encara es veuen: 43, 108 i 162 cm. Alçada de la columna,

(81) Es veu a la fotografia de Fagnoli que publicà el malaguanyat Miquel Oliva a *El Castillo de Benedormiens y su zona de influencia*, «Revista de Gerona», núm. 58 del 1972, p. 8.

198 cm.; del capitell, 30, i de la creu, 93. Total fins les grades, 3'21 m.; fins el nivell actual del carrer, 3'58 m. Abans amidava, en conjunt, uns 4'30 m. car tenia, com hem dit, 5 grades i un basament.

Encara que semblí estrany, no sabem que hagi estat mai descrita.

El 1936 fou abatuda, però Pere Calvet (+) enterrà els diversos fragments i el 1939 va ésser clavada altra vegada. Involuntàriament, temps després un home va trencar-la amb un tractor i hagué d'ésser alçada de nou. (81a).

2.17. LA CREU DE ROMANYÀ DE LA SELVA

Aquesta creu de terme fou beneïda el 28 d'agost de 1904 en acció de

Fig. 7. Conjunt i detall de la creu de Castell d'Aro.

(81a) Dades que ens ha facilitat el nostre bon amic N. Bas i Mató.

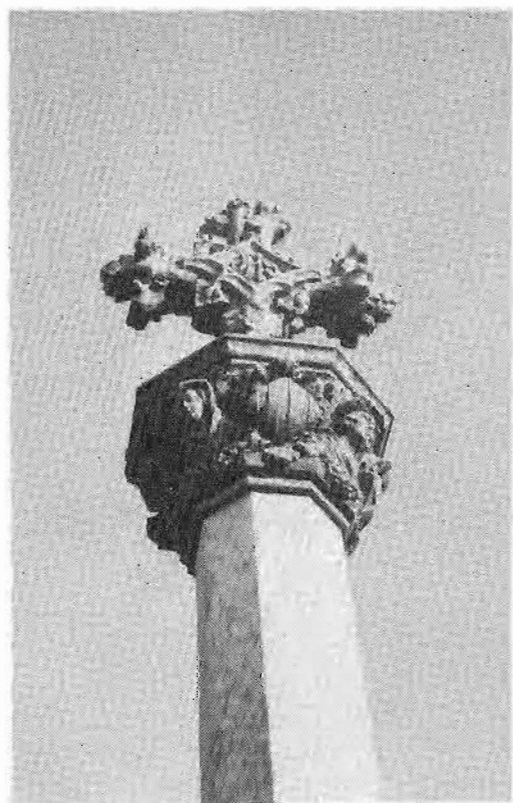
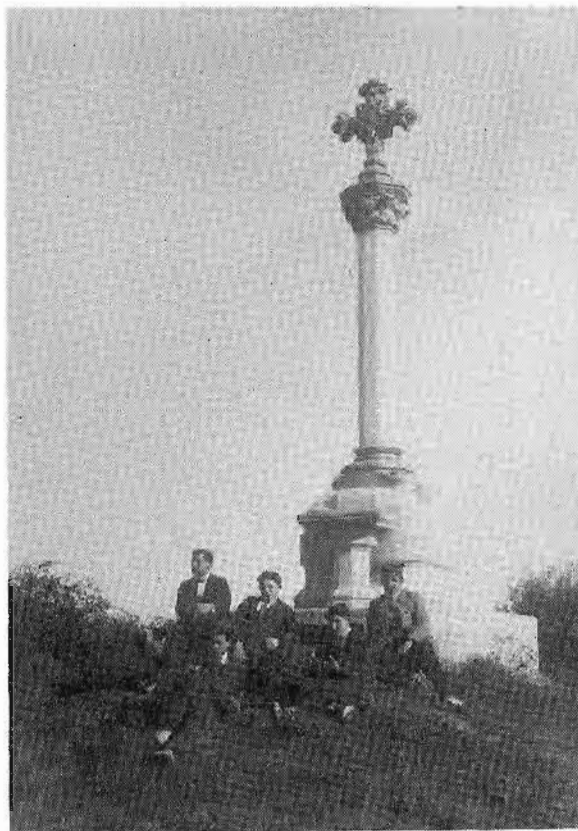

Fig. 8. La creu de Romanyà de la Selva.
 1. Fotografia feta pels voltants de l'any 1920
 (col.lecció d'Antoni Vidal, ara a l'AHMSF).
 2. Conjunt actual de la creu. 3. Detall de
 la creu.

gràcies per haver-se salvat aquelles muntanyes d'una plaga d'erugues que amenaçava atacar les sureres.

Poc després, l'arquitecte Fèlix de Azúa, autor del projecte, publicà un article al setmanari guixolenc «Llavor» del 29-X-1904, en el qual la descriu. D'aquest escrit en triem les dades que seguixen, moltes de les quals són transcrites literalment, bé que amb l'ortografia actualitzada:

L'estil romànic, creu Azúa, haguera encaixat millor amb la contrada, però dificultats de caràcter pràctic i econòmic feren escollir el gòtic florit modernitzat.

La base del monument reposa sobre una roca granítica, amb complement de pedra i morter. Tota la creu és feta amb pedra nummulítica blava de Girona i no té més ornaments que les motlures que acusen els seus elements principals. Al peu, en lletres petites, es llegeix: «FELIX DE AZUA, ARQUITECTE».

El basament té un senzill altar al qual s'hi puja per tres rústecs graons, i és disposat de manera que el sacerdot, dirigint-se a Orient, recorda que d'allà ens arribà la fe de Crist. Sota l'ara hi ha una inscripció que diu: «+ AMOR : GLORIA : Y : REPARACIÓ : AL : REY : DELS : SIGLES : ANY : 1904 +».

De la mateixa qualitat de pedra, però de color blanc, és feta la columna vuitavada que aguanta el capitell i la creu, finament treballats en pedra arenisca de Montjuïc (Barcelona). El capitell, seguint el vuitavat de la columna, té quatre figures que simbolitzen les quatre estacions, i alternen amb els escuts de Catalunya i de Sant Jordi, tot enllaçant amb fulles de bellugadís dibuix i enèrgica composició, deguda a la distància des de la qual ha de veure's.

La creu, amb els seus braços florits, porta a l'anvers l'anàgrama de Jesús i en el revers el de Maria en lletres daurades directament sobre la pedra.

Tot plegat té cap a set metres d'alçària, i els diversos blocs pesen prop d'una tona. La pedra ha esta picada a la pedrera de Narcís Mas, del Pont Major, i la de Montjuïc —columna, capitell i creu— feta pels escultors Vives i Albareda de Barcelona.

Fou beneïda amb assistència dels propietaris i veïns; l'animador principal fou el rector mossèn Rabasseda.

Fins ací la descripció de Fèlix de Azúa.

El 15 de setembre de 1929, el monument fou consagrat al Sagrat Cor de Jesús, per la qual cosa li fou aplicada una placa de bronze amb la imatge corresponent i les paraules «ADVENIAT — REGNUM — TUUM». Segons «Vida Catòlica» de Girona, corresponent a l'I-V-1945, la consagra-

ció fou en acció de gràcies per haver estat aconseguits els tres camins veïnals que donen accés al poble de Romanyà. Per això el monument porta aquesta inscripció: «Cons (agrada). 15-IX-1929».

Pel juliol del 1936, la creu i la imatge del Sagrat Cor foren abatuts.

Finalment, el 1945 fou recomposta tal com era abans i se li afegí la imatge del Puríssim Cor de Maria. D'ací l'altra dada, també gravada: «Rest (aurada). 6-V-1945» (82).

Mides. Alçada dels quatre graons començant per l'interior: 30, 18, 18 i 18 cm. = 84 cm. Basament pel costat de llevant (no hi ha graons) = 90 cm. Alçada de l'altar fins a l'inici de la columna = 190 cm. Alçada de la columna = 243 cm. Capitell = 51 cm. Creu = 111 cm. aproximadament. Total des del peu de l'altar = 595 cm. Alçària total, compresos els graons = 6'80 m. aproximadament.

2.18. LA CREU D'EN DAUSÀ

És esmentada en el document núm. I titulat *Per la Contenció de la Vall de Aro*. En ell, segons el Capítol de la Seu de Girona, el delmari de la Vall

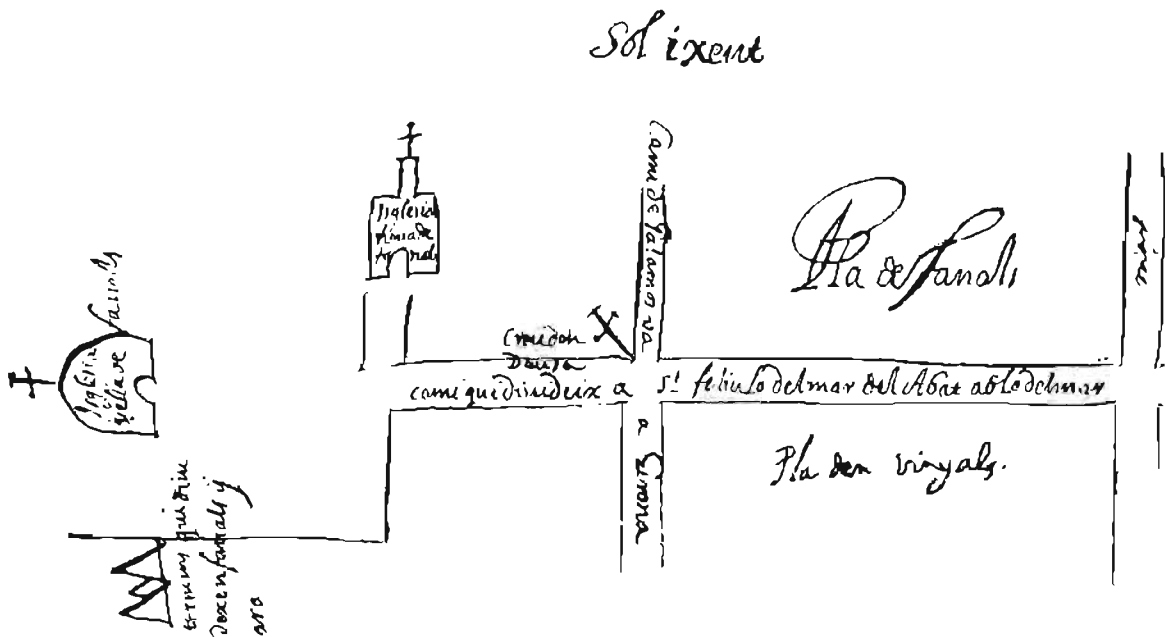

Fig. 9. Reproducció d'un fragment d'un "mapa" fet el 1677; en ell s'hi veu la creu d'en Dausà.

(82) Les dades dels anys 1929, 1936 i 1945 són tretes dels documents que es guarden a la parròquia de Santa Cristina d'Aro i ens han estat facilitades amablement pel senyor rector, mossèn Pere Hugas. JOSEP VILARET I MONFORT li dedicà un article: *Les creus de terme* «Símbolo», núm. 78, maig del 1950.

d'Aro comença a la roca Monera «y devallant per lo torrent avall que allí es y devalla fins a la Creu de Dausà . . .» (83).

En el croquis del qual n'havíem publicat un fragment (84) i que el doctor Calzada publicà en la seva totalitat (85) —croquis que duu la data 1585 a l'extrem de «Migdia»— la creu hi és dibuixada. Per això sabem que era clavada a l'encreuement del «Camí real que va de Gerona a Palamós» (ara carretera de Castell d'Aro a Platja d'Aro) i l'actual carretera de Sant Feliu a Palamós, angle nord-est, com pot veure's en el dibuix ací adjunt, que és un fragment del croquis esmentat.

A l'extracte de la sessió municipal del 27-III-1867 celebrada a Castell d'Aro es diu que fins ara, els de Fenals tenien cura de la part est del camí veïnal de Palamós a Sant Feliu i els de Castell d'Aro, des de la Creu d'en Dausà fins al torrent anomenat «de Segaró». Doncs bé, des d'aquesta sessió, els de Fenals tingueren cura «a más del trozo que siempre ha tenido bajo su administración, responsabilidad y conservación, desde el deslinde con Calonge hasta la *Creu den Dausá*, a contar del día de hoy en adelante se le añade y se hace cargo además, del trozo que parte de dicha *Creu den Dausá* hasta llegar al puente o cauce vulgo *rech del molí* del Sor. Domelech».

A finals del darrer segle, la creu encara existia o almenys se'n conservava el nom. Així troben al setmanari guixolenc «La Lealtad», núm. 222 del 3-IX-1898 aquesta referència: «en el trozo que comprende desde la Creu den Dausá hasta Plaja de Aro, hay varios postes caídos».

Aquesta creu —com tantes d'altres— pren el nom del propietari del terreny on estava plaçada.

2.19 LA CREU DE N'ERES

Hem trobat una sola referència d'aquesta creu. En realitat, no sabem ni quan fou alçada, ni tan sols l'indret on era clavada. Diu així: «quant se edifica, o erigeix alguna creu la anomenam ab lo nom del Sr. de dita terra, com clarament se veu en la Creu den Basart, Creu den Eras vuy trencada,

(83) En el document sembla que digui Dolsà o Tolsà; per això el doctor Calzada ho escriví de la segona manera, tot i que en el «mapa» és escrit correctament (*La Contenció de la Vall de Aro*, «Estudis sobre temes del Baix Empordà», núm. 1, Sant Feliu de Guíxols, 1981, p. 112 i doc. 1, f. 10).

(84) LLUIS ESTEVA, *Pedralta (en altre temps Pedra sobre Pedra)*, «Quaderns d'Informació Municipal», núm. 5, Sant Feliu de Guíxols, gener del 1980.

(85) JOSEP CALZADA, treball esmentat a la nota 83.

creu den Dauçá, situadas en lo terme y Parroquias y decimar de la Vall de Aro» (86).

Per tant, el 1721 aquesta creu ja era trencada.

2.20. LA CREU D'EN SORÍS

Per la referència que transcrivim tot seguit, veiem que aquesta creu era en terreny de la «questió» entre el Capítol gironí i l'abat guixolenc. Podria ésser la Creu d'en Basart, ja descrita, però com que no en tenim la seguretat, ni molt menys, la incloem ací i li donem el núm. corresponent.

La referència diu així:

«A XVI de dit (març del 1565) soterrarem un pobre home. Se trobá mort un poch més avall de la creu den Sorís que va a la Vall Dareu, portat soterrar assi, ab tot que Thoni Puix, pagés de la Vall Dareu, leshores jurat, feu alguna contradicció o protestatió pretenint que era de llur yglesia y terme Dareu, però fou declarat per alguns promens y exprés privilegi que lo monestir té anomenat termenal y per virtut de aquel lo portaren a soterrar a St. Feliu lo qual termenal se enclou lo molí de la Lixarda aunque los de la Vall fan lo contrari» (87).

Igualment hem trobat esmentades altres tres creus que tampoc no sabem si eren de terme o encreuament de camins o creus gravades a roques, etc. És evident, però, que interessa esmentar-les per si algun dia se'n troben més referències amb les quals pugui quedar clara llur identificació veritable. Són les tres que segueixen:

2.21. LA CREU DELS BOLCADORS (88)

Era situada prop del camí que unia Calonge i Fenals, al costat de la divisòria entre ambdós termes, car el terreny de la qüestió pertanyia en part a Calonge i en part a Fenals.

Els fragments que transcriurem pertanyen a resolucions dictades a requeriment del Batlle de la Vall i Parròquies d'Aro com a solució amigable sobre qüestions generalment hagudes entre dos propietaris de terres veïnes (89). Són aquests:

(86) Doc. 4, f. 23 del 1721.

(87) Llibre d'òbits de la parròquia de Sant Feliu vol. I, p. LI.

(88) Indret on es bolquen o rebolquen els animals (G. E. Catalana).

(89) Totes les cites de les creus núms. 21-24 són de l'AHMSF, sec. XXIII, papers judicials, segle XVIII, lligall 22.

·5-II-1745. La qüestió era entre Miquel Roselló, pagès de la Costa, i Martí Jofra de la Rutlla, també pagès, ambdós de Calonge, «en un lloch anomenat la Creu dels Abolcadors». El terreny pertanyia, com he dit, part a Calonge i part a Fenals.

21-III-1746. La qüestió era entre Antoni Pallí, pagès de Calonge, i Josep Moner, pagès de Sta. Maria de Fenals «en lo territori anomenat la Pua al costat de la Creu dels Avolcadors».

·5-XII-1750. Qüestió entre Jaume Crohanyas i Ros, pagès de Fenals, i Antoni Pallí pagès de Calonge del veïnat del Vilar, i Agostí Carbó, pagès de Fenals «en lo lloch anomenat la creu dels Bolcadors»

27-V-1751. Entre Martí Jofra i Miquel Rosaso (?), ambdós de Calonge, «en lo lloch anomenat la Creu dels Abolcadors»

2.22. LA CREU D'EN CRUANYES

29-III-1745. Ara la qüestió és entre Jaume Cruanyes, pagès de Fenals, i Miquel Joanals (no diu d'on era) «en lo lloch anomenat lo Camp del Pare prop de la Creu de dit Cruanyes».

2.23. LA CREU D'EN TEU

22-II-1733. La qüestió era entre Joan Prats i Miquel i Pere Lloberas, tots pagesos de Santa Cristina d'Aro, «en lo lloch anomenat la Creu del Teu (?)».

2.24. LA CREU DE PALOT

24-I-1754. La qüestió era entre Mateu Artigas i Narcís Joanals, ambdós de Fenals i era «en lo lloch de Fanals anomenat la Creu de Palot».

3. RESUMS

Per a la nostra ciutat, l'estudi de les creus de terme guixolenques té gran importància, car en el plet que mantingueren durant prop de tres segles el Capítol gironí i els seus associats per una banda, i l'abat i el Monestir per l'altra, es ventilaven els delmaris respectius que, en la seva major part, coincidien amb els termes municipals de la nostra vila i de la Vall d'Aro. En aquest plet, el Capítol pretenia que les creus de terme eren fites que servien per a delimitar els delmenaris-termes esmentats; d'ací la importància de llur estudi.

Descrites en el capítol anterior cada una de les creus de terme de la nostra comarca, fem ara els resums que ens permetran treure algunes conclusions.

3.1. MIDES DE LES GRADES I ALÇÀRIES DE LES CREUS

Tan sols coneixem dades de les quatre grades que encara es conserven.

Diàmetres de les mateixes (quan els graons no són circulars anotem la llargada dels costats): Creu d'en Baguer = 160, 110 i 40 cm. Creu dels Terrés = 210 i 120 cm. Creu d'en Burch (ara a la Parroquial) = 182, 120 i 62 cm. Creu de Castell d'Aro = 162, 108 i 43 cm. Promig = 178, 114 i 48 cm., respectivament.

Alçàries de cada grada: Creu d'en Baguer = 15, 25 i 20 cm. Creu dels Terrés = $(103 + 72) : 2 = 87,5$ i 30 cm. Creu d'en Burch (ara a la Parroquial) = 24 i 24. Creu de Castell d'Aro = 17 i 20 cm. Creu de Romanyà = 18, 18, 18 i 30 cm. Promig = 26'65 cm.

Alçàries totals de les creus: Creu d'en Baguer = 4 m. Creu de la Parroquial = 3'50 m. Creu de Sant Elm = 4'40 m. Creu de Castell d'Aro = 4'30 m. Creu de Romanyà = 6'80, aprox. Promig = 4'6 m.

3.2. LLOC D'EMPLAÇAMENT

Primera divisió. Les creus que hem descrit eren situades: a) al costat de camins, fora de les poblacions; b) prop de les poblacions, i c) creus que no sabem on eren per falta de dades que ho concretin.

a) Creus situades al costat de camins, fora de les poblacions. Són aquestes: Creu de Sant Pol, plaçada als afores de Sant Feliu, al costat del camí ral d'aquesta vila a Palamós; d'en Ros, al Coll de Sant Pol, probablement al camí de Crota a Sant Feliu; de Vilartagues, vora del camí ral d'aquesta vila a Castell d'Aro, prop del camí d'anar a Sant Pol; d'en Basart, al punt més elevat del camí ral que va de Sant Feliu a Castell d'Aro; d'en Surià, al punt més elevat del camí ral que anava del camí (ara carrer) de Girona a Santa Cristina d'Aro; dels Terrés, al punt més alt del camí ral que anava de Sant Amanç a Girona; d'en Gras, al camí de Sant Feliu a les ermites de Sant Baldiri i Sant Grau; d'en Sala, d'en Burch i de Sant Joan, plaçades al camí de Sant Amanç; de Sant Elm, moderna (1958) a la carretera d'anar a l'ermita del seu nom, i d'en Dausà, al costat del camí ral de Sant Feliu a Palamós, a l'encreuament del de Castell d'Aro amb el de Platja d'Aro.

b) Creus plaçades prop de les poblacions: Creu del Mar, a la platja de Sant Feliu; dels Guíxols, a l'esperó del mateix nom; d'en Baguer, al raval de Tueda (en el segle XVI era fora de la població); de la Parroquial, moderna (1949), al costat del monestir; de Castell d'Aro, a la sortida del poble, apartada de l'església; de Romanyà, alçada el 1904 vora del caseriu del mateix nom.

c) Creus que no sabem on eran plaçades: les de n'Eres, d'en Sorís, dels Bolcadors, d'en Cruanyes, d'en Teu i de Palot.

Per tant, sabem de 12 creus que eren al costat de camins; 6, prop dels nuclis urbans, i desconeixem l'emplaçament d'altres 6. Total, 24 creus.

Segona divisió. Unes creus eren situades: d) en llocs dominants; e) en semi-dominants; f) en llocs baixos, i g) en llocs que no coneixem.

d) Eren en llocs dominats: la Creu de Sant Pol, d'en Ros, d'en Basart, d'en Surià, d'en Gras, de Sant Elm i de Romanyà.

e) Eren en llocs semi-dominants: la Creu dels Guíxols, de Vilartagues, dels Terrés i de Castell d'Aro.

f) Eren en llocs baixos: la Creu del Mar, la d'en Baguer, la d'en Sala, d'en Burch, de Sant Joan, de la Parroquial i d'en Dausà.

g) Ignorem on eren: les sis ja esmentades.

Resum: 7 eren en llocs dominants, 4 en semi-dominants, 7 en llocs baixos i 6 ignorem on eren. Total, 24 creus.

3.3. LES CREUS SEGONS EL MATERIAL DE QUÈ EREN FETES I QUINES TENIEN FILLOLA

Si tenim en compte el material de què eren fetes les creus, les dividirem en:

a) Creus de pedra amb grades: Creu del Mar, d'en Baguer, d'en Surià, d'en Burch, de la Parroquial, de Castell d'Aro i de Romanyà.

b) De pedra, sense que tinguem notícia de les grades: Creu dels Guíxols, de Sant Pol, de Vilartagues, d'en Gras, d'en Sala i de Sant Elm.

c) Creus de ferro: Creu d'en Basart i dels Terrés.

d) Desconeixem de què eren les creus següents: la d'en Ros, de Sant Joan, d'en Dausà, de n'Eres i d'en Sorís.

Resum: 7 de pedra amb grades; 6 de pedra, bé que ignorem si tenien grades; 2 de ferro, i 5 de les quals no en tenim notícies.

Tenien una fillola al seu costat: la Creu d'en Basart (fillola desapareguda) i la d'en Gras (fillola que encara es conserva al costat del menhir).

3.4. CREUS QUE EXISTEIXEN ACTUALMENT I PER QUÈ FOREN ALÇADES

Actualment es conserven els fragments de creus i les creus senceres següents:

La d'en Baguer; dels Terrés, que conserva tan sols el peu; d'en Burch, les grades de la qual són a la Creu de la Parroquial; de la Parroquial, que té les grades de l'anterior; de Sant Elm; de Castell d'Aro, i de Romanyà. Total 6.

Desconeixem el motiu pel qual foren alçades la majoria de les creus antigues, que són les més importants. Tan sols sabem per què ho foren les següents: la Creu del Guíxols, per a santificar una necròpolis de guixolencs que moriren de pesta; la de la Parroquial, en record de la santa missió del 1949; la de Sant Elm, beneïda durant el IV aplec de la Verge del Bon Viatge (1958), i la de Romanyà, alçada el 1904 en acció de gràcies per haver-se salvat aquelles muntanyes d'una plaga d'erugues i perfeccionada el 1929 per haver aconseguit tres camins veïnals que donen accés al poble.

3.5. CRONOLOGIA

Solament sabem amb exactitud quan foren alçades tres creus: la de Romanyà (1904), la Parroquial (1949) i la de Sant Elm (1958), les tres en el curs del segle actual.

Hem trobat referències de les altres en documentes de les dates que indiquem; per tant, foren alçades anteriorment. Algunes, com que les sabem trencades o que hagueren de ser arreglades, posem que aleshores ja eren velles. Són aquestes:

Creu del Mar (1613), dels Guíxols (probablement feta el 1652), d'en Baguer (duu la data 1563), de Sant Pol (1603), d'en Ros (1482), de Vilartagues (1703), d'en Basart (1677), d'en Surià (1677), dels Terrés (1723), d'en Gras (1355), d'en Sala (el 1699 ja era vella), d'en Burch (el 1699 ja era vella), de Sant Joan (1759), de Castell d'Aro (sense referència antiga), d'en Dausà (1585), de n'Eres (el 1721 ja era trencada), d'en Sorís (1565), dels Bolcadors (1745), d'en Cruanyes (1745), d'en Teu (1733) i de Palot (1754).

Resum: una creu és esmentada en un document del s. XIV; una en un altre del XV; tres en documents del XVI; set en documents del XVII; vuit en documents del XVIII; i una sense referència antiga. Recordem, com hem dit ja, que les dades són de les referències; les creus eren més antigues. Probablement, com diu Armand de Fluvià a la Gran Enciclopèdia Catalana, eren «en llur majoria gòtiques i renaixentistes i en menor nombre

barroques», bé que algunes —com la creu d'en Gras— deuen ésser més antigues encara.

4. CONCLUSIONS

1) A Sant Feliu, les creus dites de terme rarament n'han servit. De les 24 que hem inventariat, tan sols una sabem que fou fita des de l'antigor: la d'en Gras. Més tard (¿s. XVIII o XIX?) també en serviren dues d'altres: la d'en Basart i la d'en Surià, bé que contra l'opinió de l'abat i del Monestir, i probablement també contra el de la vila. Si de 24, solament tres serviren de terme, no podem pas creure que aquesta fos la finalitat per la qual foren alçades la majoria de les 24 creus esmentades.

2) Tampoc no pot acceptar-se que des de les 15 creus guixolenques hom beneís el terme municipal. Serien massa benediccions. Des d'una sí que podia fer-se l'esmentada cerimònia religiosa; potser també des de dues o des de tres, no ho sabem pas. Però no des de quinze.

2a) Creiem raonable que la benedicció es fes, per exemple, des de la Creu d'en Baguer, de la de Sant Pol o des d'una de les de Sant Amanç perquè eren voltades de terres guixolenques. En canvi no ens sembla probable que es realitzés des de les tres creus que serviren de fites perquè si des d'elles es beneïa el terme en direcció als quatre punts cardinals, el sacerdot beneïria terres que no serien de la seva jurisdicció, cosa que, sens dubte, hauria motivat l'oposició del clergat veí.

2b) La benedicció del terme té lloc el 3 de maig, dia de la Invenció de la Santa Creu. ¿Era així en temps molt reculats? No ho sabem, car no recordem haver-ne trobat res en cap dels nombrosos documents que hem llegit.

3) En parlar de la Creu del Mar hem transcrit dos documents pels quals sabem que quan la pesca era molt escassa i perillava el jornal dels pescadors, aquests demanaven a l'abat que beneís el mar, cosa que es feia des de l'esmentada creu. Cal recordar, però, que això es realitzava des d'una sola creu, i al terme de Sant Feliu hi havia quinze creus d'aquests.

4) La de l'esperó dels Guixols fou alçada per santificar un indret on havia estat sebollida gent apestada. En determinades diades i per encàrrec del Municipi, alguns clergues hi deien absoltes, salms i rosaris. Encara que els documents no ho especifiquin, hem de creure que les deien davant o al costat de la creu. Amb tot, recordem també que, amb les dades que tenim, això es feia des d'una sola creu.

Per tant, tenim que de 24 creus inventariades, des d'una es beneïa el

mar; des d'una altra s'hi deien oracions per als difunts, i tres servien de terme. Això és tot el que sabem de les creus antigues.

De les que foren alçades en el segle actual, una ho fou per acció de gràcies per haver-se salvat d'una plaga d'erugues els arbres d'aquelles muntanyes, i 25 anys després fou perfeccionada per haver aconseguit el poble tres camins; una altra fou alçada en record d'una santa missió, i una tercera es beneí en el curs d'un aplec.

Per contra, a Sant Feliu no són vàlides les opinions que, aplicades a les creus dites de terme, hem llegit o que ens han estat proposades:

1) No en coneixem ni una que fos alçada per indicar que allí mataren un home, com sostenia el Capítol gironí (90).

2) Tampoc que foren alçades «en els termenals de les propietats per tal de situar o marcar la fita o el dret de cada propietari», com diu mossèn Ribot (91). Ignorem si aquesta circumstància es donava en alguna creu; en tot cas seria excepcional.

3) Tampoc no en tenim cap que fos plaçada dins d'una sagrera, com ens proposà un bon amic (92).

Els resums anteriors donen diversitat gran en tots els aspectes. La majoria de creus eren al costat de camins: unes prop de les poblacions i altres fora de les mateixes, però també n'hi havia a d'altres indrets, com la del Mar i la dels Guíxols. En coneixem que eren plaçades a llocs baixos, a llocs dominants i a semi-dominants. Unes eren creus de pedra amb grades; altres també de pedra, bé que desconeixem si tenien grades, i finalment n'hi havia de ferro. Dues tenien filloles i les altres, no. Unes servien per a una cosa i unes altres, per a coses diverses, com hem vist suara. Totes, això sí, tenien un clar sentit de la religiositat: es feien servir per a pregar per als vius i per als morts, i per a donar gràcies a Déu, a la seva Mare o als Sants pels favors rebuts. Finalitat primordial que creiem pot aplicar-se àdhuc a les tres creus que serviren de terme.

Dit amb paraules d'un bon poeta, les creus de terme eren el «senyal sensible de la fe vivent d'un poble, com un arbre de pregària i d'ombra protectora en la monotonia dels dies que s'escolen» (93).

Aquesta circumstància ens duu a plantejar un aspecte nou del viure

(90) Veg. la nota núm. 5, i LLUÍS ESTEVA, *Prehistoria de la comarca guixolense*, «Anales del I. de E. Gerundenses», vol. XII, 1958, p. 214.

(91) Veg. la nota núm. 2.

(92) La sagrera és el terreny sagrat que el bisbe concedia a les esglésies al dia de la seva consagració. En general comprenia el terreny que voltava els temples i s'extenia fins a una distància d'unes 30 passes.

(93) Veg. la nota núm. 2.

guixolenc que no recordem hagi estat tractat per ningú, i que amplia el camp que ens havíem proposat en iniciar el present treball. És aquest:

4a. ¿VIVIEN ELS GUIXOLENCES D'ESQUENA A LA RELIGIÓ?

El que fou excel·lent escriptor i bon amic nostre, Agustí Calvet, «Gaziel», deixà escrit: «No és pas estrany si Sant Feliu ha estat sempre una població desganada en matèria eclesiàstica» i Sant Feliu «sempre fou una vila republicana i anticlerical» (94). ¿És això cert? Ho dubtem, especialment si ens referim a temps anteriors a la desamortització (1835). Ens basem en les realitats següents, que demostren la religiositat dels Municipis, dels gremis i de la majoria —sembla— dels guixolencs:

1. Com hem vist, a Sant Feliu hi hagueren almenys 15 creus de terme i, si exceptuem les dues alçades darrerament (de la Parroquial i de Sant Elm), les despeses de conservació de les altres anaven a càrrec del Municipi. Hem trobat les factures de les despeses per a arranjar les creus de Sant Pol, d'en Surià i d'en Sala (95); això sí, desconeixem quan foren alçades les antigues, i qui les pagà. ¿Quantes poblacions de les terres gironines poden presentar un inventari semblant?

2. Actualment Sant Feliu té unes 45 vies urbanes que duen noms de Sants, Santes o de caràcter religiós com Sagrat Cor de Jesús, Verge de Fàtima, Processó, Creu, etc. Seria curiós conèixer quantes en tenen d'altres poblacions de cens semblant, tingudes per molt religioses a les terres gironines.

3. La Universitat pagava les despeses dels predicadors religiosos que actuaven a la nostra vila durant la quaresma, la festa major o quan tenia lloc alguna santa missió, entre altres (96). Despeses voluntàries que la vila

(94) AGUSTÍ CALVET, *Sant Feliu de la Costa Brava*, Barcelona, 1963, ps. 26 i 35.

(95) Veg. les notes núms. 21, 46 i 74. També hem trobat una època que, entre altres despeses, conté les efectuades a una o més d'una creu de terme, car no esmenta el nom de la mateixa o de les mateixes. Diu així: «Comta del que ha costat lo treball de posar la Creu, es lo següent. P.^o del treball que ha fet Juseph Marturell de fer la canya de la Creu, 1 lliura, 5 sous, 8 diners. Per la Imatge del St. Cristo, 3 lliures. Per 4 jornals del mestra de cases entra la Creu y adobar la sala y cuina de la Casa de la Vila, 2 lliures. Per 3 jornals ha Joseph Ribas que ha fet de manobra, 1 lliura. 4 sous. Per una Post que se hague de manaster per lo sostre de dita Casa de la Vila, 8 sous. Per los claus de clavar dita post, 3 sous. Per fer adobar la clau del Arxiu, 3 sous. Per mitxa rova de plom per buidar dins la creu, 17 sous, 4 diners». Datada el 31-I-1700 (AHMSF, sec. V, núm. 95 de 1699).

(96) Hem trobat una època municipal que diu: «pagará a Antoni Ribas, Verguer nostre

pagava de grat, car en els documents municipals no hem trobat que ningú protesti, ni quan els guixolencs la passaven magra després de perdre la Guerra de Successió; cosa que el Municipi hauria fet si la majoria dels guixolencs no hi haguessin estat d'acord. Qui no ho cregui així, que recordi els innombrables plets que el Municipi tenia constantment.

4. Quan per falta de pluja les plantes semblava que anaven a torçar el coll abans d'hora i es preveia una collita minsa, la Universitat suplicava a l'abat que fes pregàries «per la Pluja saludable y convenient». Aleshores hom feia una solemne processó que anava amb la imatge de Sant Feliu al lloc de Calaçans «hont fou y patí martiri» (97).

5. Quan els pescadors no agafaven peix, demanaven a l'abat que beneís el mar, com hem dit no fa gaire.

6. Hom diu que, per a protegir la vila de la pesta, fou alçada la Creu del Mar (98).

7. La vila no volgué deixar els enterrats a l'esperó dels Guíxols sense

(...) per lo gasto se feu los dias de la ostentació de la Sta. relliquia en St. Elm. 29 de Xbre 1641» (AHMSF, sec. V, núm. 71 del 1641).

A la sessió municipal de l'1-V-1705 s'acordà: «E que per quant se te cabal satisfacció del bon exemplar y Sta. Doctrina del P. Predicador Sr. (ací hi ha tres punts) que predica la pnt. Quaresma li sia donada la quaresma del any vinent ab la Charitat acostumada. E per quant fou precís a la pnt. Universitat gastar alguna quantitat de diner per lo sustento dels Pares de la Companyia de Jesús qui dies passats predicaren la Missió en la pnt. Vila, Perso se delibera ser dita quantitat pagada de Bens de la pnt. Universitat» (M. d'A. 1701-1712, f. 6).

A la sessió del 7-VII-1709: «Determinatio. Que la festa de nostre Patro y Martir St. Feliu que tots anys se celebra el primer die del mes de Agost se fasse en lo pnt. y corrent any ab tota pompa y solemnitat com es de costum ferse y celebrar ab los officis Divinals, prédica y musichs de cant y demes demostracions que per dit die se acostuman ferse. Y que perço sie de Bens de la pnt. Universitat gastat lo necessari a coneguda de dichs Jurats» (M. d'A. 1701-1712, f. 129v).

I quan l'Ajuntament i els particulars passen problemes greus d'allotjaments, impostos monetaris i d'espècies a causa de la Guerra de Successió, a la sessió municipal del 24-II-1713 hom acordà: «E mes deliberen que los Magfs. Jurats fassan venir un Predicador per a predicar la paraula de Deu en la quaresma pròxima vinent (...) al qual li sia donat lo que la pnt. Universitat acostuma donar per predicar» (M. d'A. 1712-1721, f. 72v).

Acabada la guerra esmentada, les dificultats econòmiques eren grans encara. Però no per això el Municipi deixava de pensar en la predicació. Així en la sessió municipal del 13-I-1715 hom acordà: «aconduescan predicador per predicar la paraula de Deu en la pnt. vila de Sant Feliu per la quaresma (...) ab lo salari o caritat que per dita Universitat fins vuy sa ha acostumat donar» (M. d'A. 1712-1721, f. 223v).

(97) M. d'A. de 1701-1712, f. 333, doc. que signa el notari y secretari de la Universitat, Salvador Rovira, el 15-V-1717.

(98) Vegeu la nota núm. 10.

l'ombra de la creu i, cada any, la universitat feia dir-hi pregàries a costa seva.

Les set raons anteriors fan que no opinem com «Gaziel» car ens sembla que els nostres avantpassats eren més creients del que darrerament hom ha suposat. És evident, això sí, que els mateixos guixolencs que per un costat sentien la religió, per l'altre combatien aferrissadament l'abat i els monjos quan aquests actuaven més com a senyors de castell termenat que no pas com a pares espirituals (99). Els guixolencs no anaven contra l'abat i el Monestir com a representants de la religió; combatien els monjos perquè, valent-se de la força que els tribunals els concedien, obligaven als guixolencs — llurs vassalls — a pagar una part respectable de llurs ingressos (100). Si analitzéssim el cas amb la nostra actual concepció sociològica, no

(99) Aquest era el llenguatge dels montjos, segons un testimoni gens sospitós, i fem avinent que podríem augmentar molt el nombre de cites: L'abat Sedeño (1601-1604) «procuró atajarles los passos y atarles las manos a los jurados y villa de San Feliu» (p. 338). «Con todas estas victorias y mercedes de la mano poderosa de Dios no acaba esta villa de San Feliu de abajar el cuello y cerviz a la obediencia que debe ha esta santa casa y a su señor Abbat y monges, sus señores naturales» (p. 339). «el monasterio sacó providencia y se humillaron los pescadores» (p. 344). «No paró por esto Su Paternidad (Ponach, 1737-1741) de trabajar para abatir el orgullo de estos vecinos» (p. 377). «En este año (1747) hubo algunos cuentos entre la villa y monasterio (...) y habiéndose manejado Su Paternidad en este asunto, fueron condenados los regidores a ir en persona a pedir perdón al Abad y monges» (p. 379). «En 1759 introdujo causa (...) contra José y Pedro Durban (...) porque sin licencia de Su Paternidad hacía (sic) edificar una casa en la calle de la Pelota, y en el mismo año dio sentencia dicho tribunal mandándoles derribar la referida casa» (p. 384). Totes les cites són d'*Els abats de Sant Feliu de Guíxols*, JOSEP MASSOT I MUNTANER, «Subsidia Monastica», 2, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1971).

Per això no és d'estranyar que quan en un moment propici el Municipi pogué dir-hi la seva, no usà un llenguatge més diplomàtic que el que usaven els monjos. Així el 4-III-1821 (en ple Trienni Liberal) envià una carta al Congrés Constitucional i, entre altres floretes, deia: «... la ley de 25 de octubre último colmó de placer a la Vila por verse libre de la esclavitud en que gemía (...) bajo el dominio de cuatro monges forasteros que (...) habían subyugado a este Pueblo haciéndolo víctima de su avaricia y egoismo». I, al final: «La parroquia en manos de este suprimido Monasterio es un arma funesta contra la Villa, es un ascendiente temible, es un objeto de horror para estos ciudadanos que ya no pueden suportar la vista de unos monges que abrigados a la sombra de un hábito religioso han oprimido esta población» (E. Z., *Quejas del Ayuntamiento Constitucional de San Feliu de Guíxols contra los monjes de la Villa*, «Áncora», 21-XI-1974).

(100) Ultra altres drets jurisdiccionals abastament coneguts, recollim tot seguit tres documents referits a impostos que havien de pagar pescadors i caçadors al Monestir: «Consta que als 5 de 7bre. 1488 comparegué Jaume Llandrich com a procurador de dit Abbat qui convingué a Antoni Vilaret al qual feu demanda fos condemnat dit Vilaret en aver de pagar la perna de tres porchs avia cassat en lo bosch de dit Abbat» (AHMSF, sec. XXIII, núm. 2-6).

hi ha dubte que blasmaríem més de la posició feudal dels monjos que de la conducta dels guixolencs (101).

Per tant, creiem que la nostra vila lluitava contra l'abat i els monjos quan aquests actuaven com a senyors jurisdiccionals; no quan es comportaven com a seguidors de la doctrina cristiana. El que va passar del 1835 cap ací indubtablement no està prou ben documentat i caldria aprofundir molt més el seu estudi per tal d'arribar a conclusions acceptables.

Aquest és el nostre punt de vista actual que exposem com a hipòtesi de treball; de cap manera, però, no el considerem definitiu, puix el tema queda tan sols esbossat.

«Setembre 1607. Al primer de setembre 1607, Pere Pagés, pescador desta vila va pedre quatre toñinas bonas de las quals dona la mitat de la mayor per son dret al monestir y de les demás, 3 dinés per cada una segons es costum y donaren li un pa de convent y un brocal de vi com es acostumat y apoca de lo predit en poder de mossen Geronim Falgueras, notari» (ACA, Monacals, Hisenda, núm. 1578, f. 65). «tuvo que hacer Su Paternidad (Campos, 1673-77) varias protestas contra diferentes particulares de la villa que no querían pagar el derecho del quarto de los animales cogidos dentro del término, como se debe» (MASSOT, *Els abats* . . . , p. 350).

(101) Sempre, però, hi ha hagut una minoria que anà contra l'Església i tot el que ella representa. Així «lo dia 13 febrer 1737 a la matinada y molt antas del dia ha succehit a que gent poch temerosa de Deu y a la temporal justicia han despenjat la porta xica de la Iglesia de Sant Joan Baptista de la present vila . . . y entrats en dita Iglesia han també despenjat la porta de la sachristia y entrats a ella han despenjat lo armari de la Plata y han robat dos calzars dexant las Patenas y los ensensers, y la Barquilla (?), y una palmatoria tot de Plata y de la capella del St. Drap han robat la llantia de la forma major, de Plata . . . » (M. d'A. 1722-46, f. 344).

Dissolta la comunitat benedictina el 1835, recordem encara els fets del 28-VII-1909 amb la crema de l'església de Sant Joan i del col·legi dels Germans de la Doctrina Cristiana i, per últim, l'assassinat de capellans i gent propera a ells, fet que tingué lloc en el cementiri d'aquesta ciutat la nit del 31-X-1936. En el primer cas, però, no hi hagueren víctimes i tres persones àdhuc pogueren salvar objectes religiosos: Francesca Muntaner, tres imatges que actualment són al Museu Municipal; mossèn Pere Dausà, la relíquia del Sant Drap, i Josep Rodas, el Santíssim (ÁNGEL JIMÉNEZ, *Notes per a un millor coneixement històric de la nostra «setmana tràgica»*. *Juliol 1909*, «Es Corcó», juliol/àgost 1982. Després d'un intercanvi d'opinions amb Narcís Dausà i Àngel Jiménez hem aclarit les dades que donem). El cas de l'any 1936, al nostre entendre, no té atenuants ni justificació possible.

APÈNDIX ÚNIC

1692, gener 18. Sant Feliu de Guíxols.

Testimonial. Llorenç Mercader, sacristà; Jaume Peraferrer, domer de l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro, i Antoni Bover, rector de la parròquia de Castell d'Aro, testifiquen davant del notari Joan Blanch:

«De com lo die pnt. nos som conferits en una Creu dita la Creu den Suria que es construida y edificada en lo mitg del camí Real qui va de la vila de Sant Feliu de Guíxols a la ciutat de Gerona la qual creu es de pedra, y la piràmida de ella te de alsada catorsa palms poch mes poch menos y sobre dita piràmida se troba dita creu y baix en la pianya hi ha tres gradas que la circueyen. De tal manera que dita creu per nosaltres es stada mirada y reconeguda molt attentament una, dos y moltes vegades. Y havem vist que en ella hi ha lo següent Ço es baix de dita creu en la predita piràmida de aquella es a saber, de la part de mitgdie y ponent, una Imatge de un St. Christo y de llargaria de un palm poch mes o, menos, y en lo camp ahont esta sculpit dit St. Christo, ço es en lo peu de aquell hi ha un letrero dividid part a la ma esquerra y part a la ma dreta que per esser lletra com la judicada antiga y no poderse afigurar no se es poguda llegir. Del mateix modo debaix de dita figura del St. Christo havem vist que y ha una Imatge de nostra S.^a ab lo ninyo Jesus que te en sos brassos sculpida dins a modo de una capella de alsada de un palm y un quart poch mes, o, menos. Y dita Imatge de Ntra. S.^a segons apar esta assentada ab cadira si be de una part y altra se veu que an rompuda la arquitectura dels brassos de la dita cadira. Y axibe baix de dita Imatge de Ntra. S.^a se trova altre figura sculpida que se veu aporta mitra y crossa de alsada dita figura de un palm mes, o, menos y al costat de dita figura, ço es, de la ma dreta hi ha una descripció de lletras antigas y a la ma squerra altre descripció de dita lletra, que lo que diuen dites descriptions no nos resolem. Tambe debaix de dita figura se troban sinch armas sculpidas totes de una mateixa altura unas baix de las altres Y ditas armas estan ab tres barras de relleu Y als dos collaterals de ditas armas se troban tambe a quiscun de ells altres sinch armas totes de una mateixa forma sculpidas Y en quiscuna de ditas armas hi ha a modo de una campana dalt del camp de ditas armas y baix de dita campana ço es de traves hi ha dos barras una mes llarga que la altra Y es la veritat (amb nota al marge: «del que diem que com em vist») en virtut del jurament tenim prestat».

(AHMSF, sec. XII).

La creu de Castell d'Aro. Fotografia de l'Arxiu Mas, feta el 1919, en la qual es veuen les cinc grades que aleshores tenia el peu.